

LIVIO MARIJAN

VELI IŽ

GLAGOLJAŠKO PUČKO CRKVENO
PJEVANJE U ZADARSKOJ NADBISKUPIJI

P J E V A N A B A Š T I N A

VELI IŽ – GLAGOLJAŠKO PUČKO CRKVENO PJEVANJE U ZADARSKOJ NADBISKUPIJI
VELI IŽ - GLAGOLITIC FOLK CHURCH CHANTING IN THE ARCHDIOCESE OF ZADAR

Izdavač / Publisher:

Hrvatska kulturna udruga Pjevana baština, Zagreb
Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

Za izdavača / For publisher

dr. sc. Dragan Nimac
dr. sc. Tvrko Zebec

Glavni i odgovorni urednik

Editor in chief:

dr. sc. Dragan Nimac

Uredništvo serije "Glagoljaško pučko
crkveno pjevanje u Zadarskoj
nadbiskupiji" /

*Editorial Board of the Series "Glagolitic
Liturgical Folk Chant in the
Archdiocese of Zadar":*

dr. sc. Dragan Nimac, Livio Marijan, prof.,
dr. sc. Joško Čaleta, Ivan Šimunić

Recenzenti

dr. sc. Stipan Trogrlić
dr. sc. Irena Miholić

Transkripcija notnih zapisa/

Author of the Music Transcriptions:

dr. sc. Joško Čaleta

Fotografije / Photographs:

Arhiv župnog ureda Veli Iž, Monografija Kiparstvo
i Zlatarstvo - Umjetnička baština Zadarske
nadbiskupije, Muzej Grada Splita, privatni arhivi:
Livija Marijana, Zdenke Skočić, Davora Miškovića,
Mirka Štefaneka, Šime Cvitanovića, Andjela Pekića,
Marije Toman, Amera Sutlovića, Vale Sutlovića

Grafičko oblikovanje / Graphic Design:

Igor Krstičević

Prijevod / Translated by:

Livio Marijan, prof.

Glazbeni urednici CD-ova/

CD Music Editor:

Livio Marijan, prof., dr. sc. Joško Čaleta, dr.
sc. Dragan Nimac

Urednik DVD-a/DVD Editor:

Livio Marijan, prof.

Mastering CD-ova:

Vito Gospodnetić, Samofix d.o.o.

Mastering DVD-a:

Marko Anzulović

Tisk / Print:

Grafika Markulin; Kvark

Multimedij je dio znanstvenog projekta „Tradicionalna kultura, globalizacija i lokalne prakse“
(Institut za etnologiju i folkloristiku – Zagreb).

ISBN 978-953-7528-06-5

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 839653

© Sva prava pridržana

LIVIO MARIJAN

VĒLI IŽ

**GLAGOLJAŠKO PUČKO CRKVENO PJEVANJE
U ZADARSKOJ NADBISKUPIJI**

Hrvatska kulturna udruga Pjevana baština
Institut za etnologiju i folkloristiku
Zagreb, 2013.

*Posvećeno posljednjem pokoljenju
veloiških starica koje su pjevajući "na glagolicu"
ustrajale u vjeri i kulturi naših djedova.*

Pokoj in duši.

UVOD

Multimedij "VELI IŽ - Glagoljaško pučko crkveno pjevanje u Zadarskoj nadbiskupiji" sedmi je u nizu projekata kulturne udruge „Pjevana baština“. Sadrži monografiju o povijesti i crkvenom pjevanju u Velom Ižu, dva nosača zvuka (CD) sa 112 stavki pučkih crkvenih liturgijskih i paraliturgijskih pjesama iz Velog Iža, te jedan nosač slike i zvuka (DVD) s dokumentarnim filmom o mjestu i župi Veli Iž. Prvih šest multimedija obrađivali su tradicijsko pjevanje iz župa Šibenske biskupije, a ovaj multimedij prvi je u nizu o župama Zadarske nadbiskupije.

Sadržaj monografije otvara tekst koji donosi kratki prikaz općenito o glagoljaštvu. Drugo i treće poglavlja donosi tekstove o povijesti Velog Iža i njegovo sakralnoj kulturno-umjetničkoj baštini. Od četvrtog do sedmog poglavlja sistematski je prikazana velička glagoljaška baština, u koju su utkane i teme o bratovštinama i običajima u Velom Ižu, kao i prikazi razvoja glagoljaštva na zadarskom području. Vjerujem da će čitatelji vrlo brzo uočiti kako se teško može naći u drugim župama glagoljaško bogatstvo kojim obiluje sadržaj ovog multimedija, a time i župa Veli Iž. To svakako treba zahvaliti brojnim Veloišanima koji su stoljećima prakticirali i prenosili svoju glagoljašku baštinu, među njima posebno treba istaknuti don Vladislava Cvitanovića. Ipak, za izdanje ovog multimedija, kako u prikupljanju i snimanju materijala, tako i u obradi snimaka i pisanju teksta najveća zasluga ide veličkom etnologu prof. Liviju Marijanu, zaljubljeniku u glagoljaško pjevanje, čemu je već poodavno težio. Desetljećima je prikupljao materijale, i surađivao s akademikom Jerkom Bezićem, koji je također obrađivao i snimao glagoljaško pjevanje na zadarskom području. Ne manje zasluge za očuvanje pjevanja u veličkoj crkvi zadnjih pola stoljeća idu pojedincima, koje smo naveli u monografiji. Zasluga ide i živućim pjevačima koji još uvek prakticiraju pjevanje, a jedan dio snimaka, koji se nalaze na nosačima zvuka, plod su rada „ruk u njihovih“. Obnovi glagoljanja zadnjih desetak godina u župi Veli Iž doprinose i župnici, o čemu svjedoči i sadašnji župnik

PJEVANA BAŠTINA

don Slavko Ivoš. Bogatstvo monografije svakako je i notna transkripcija dr. sc. Joška Čalete, kao i brojne fotografije koje živoopisno uprizoruju veloišku kulturnu baštinu. Tekst na engleskom omogućuje da ova vrijedna hrvatska baština bude dostupna svim značajelnicima diljem svijeta, a samim time multimedij može postati i jedan od veloiških turističkih brandova.

Naslovna stranica monografije zapravo je naslovica koja će biti svojstvena svim ovakvim budućim izdanjima vezanima za župe Zadarske nadbiskupije, s istim dizajnom, gdje se ističe tlocrt crkve sv. Križa u Ninu i simbol crkve. Sv. Donata u Zadru, dok će motivi svojstveni pojedinoj župi biti smješteni u tlocrt crkve Sv. Križa. Konkretno, ovdje je to motiv župne crkve Sv. Petra u Velom Ižu.

Kroz podršku zadarskog nadbiskupa mons. Želimira Puljića i njegove popratne riječ u ovoj monografiji uprisutniju se svi nadbiskupi i svećenici zadarske nadbiskupije koji su tijekom tisućljetne povijesti gajili i podržavali glagoljanje. Ono je i svjedočanstvo na koji se način Zadarska nadbiskupija odnosi prema svekolikoj kulturnoj baštini.

Za pomoć u ostvarenju ovog multimedija zahvaljujem najbližim suradnicima, recenzentima kao i svima onima koji su na bilo koji način bili uključeni u projekt, osobito sponzorima koje smo naveli poimenice na kraju monografije.

Naš rad je svjedočanstvo našega vremena, naš odnos prema vjerskim, kulturnim i nacionalnim vrijednostima, ali ono je i zahvala svima onima koji su kroz stoljeća gajili i čuvali glagoljaško pučko crkveno pjevanje u Velom Ižu. Ujedno se nadamo da će multimedij biti dostojni promicatelj kulturnog i vjerskog identiteta Velog Iža.

Urednik

PROSLOV NADBISKUPA ZADARSKOG

Svaki je narod prepoznatljiv po jeziku, pismu, po svojoj povijesti i prostoru na kojem živi, radi, moli se i djeluje. Dapače, jezik, pismo, religija, povijest i životni prostor temeljne su odrednice njegova imena i prezimena. Glagoljica je stoljećima čuvala narav jezika među Hrvatima; od Baščanske ploče do prve tiskane hrvatske knjige, glagoljskog Misala iz 1483. Njom su bile ispisane ne samo svete knjige lekcionara, misala i brebijara, nego i književno-umjetnički tekstovi pjesama, legendi, romana, apokrifa i mirakula. A njom su napisani i najstariji naši pravni spomenici poput Vinodolskog i Krčkog zakona, kao i čitavog niza drugih pravnih isprava.

Glagoljaško pak pučko crkveno pjevanje, o kojem se govori u ovoj monografiji, spada u hrvatsku narodnu baštinu koja je izravno vezana s inkulturacijom evanđelja u naše narodno biće i našu povijest. Hrvati su, naime, povezano s tim imali jedinstvenu povlasticu u Europi: Mogli su slaviti Boga i služiti se obredom Rimske Crkve na svom materinjem, staroslavenskom i starohrvatskom jeziku. To su im izborili dvojica braće, sv. Ćiril i Metod svojim vizionarskim apostolskim zalaganjem. A poznato je da im u tom pogledu nimalo nije bilo lako. I proći će više od tisuću godina kada će Drugi vatikanski sabor usvojiti prijedlog neka se u čitavoj Katoličkoj Crkvi bogoslužje slavi na narodnim jezicima. Upravo onako kako su se za to svojevremeno zalagala sveta Slavenska braća, danas suzaštitnici Europe.

Za naše glagoljaše danas velimo da su bili pravi prosvjetitelji svoga naroda. Oni su čuvali nacionalnu svijest ljudi i njima razumljivim govorom navješčivali evanđelja tijekom burne i ne uvijek naklone povijesti, posebice na obalama Jadrana. Misali, časoslovi i lekcionari trajni su spomenici prožimanja sakralnog i narodnog, vjere i kulture. Oni su bili i ostali vrlo uspješni uzorci inkulturacije Radosne vijesti u malom hrvatskom narodu; mnogo ranije nego što je bio slučaj kod drugih naroda koji su bili i brojniji i

moćniji. Osobita tvorevina takvoga prožimanja sakralnoga i narodnoga jest glagoljaško pučko crkveno pjevanje. Neprocjenjiva je vrijednost i privilegij što su naši očevi tijekom povijesti mogli pjevati tekstove Svetoga pisma i bogoslužja na svom materinjem jeziku i na svojim pučkim napjevima. Oni su time ne samo oplemenjivali evanđeljem svoj vjernički i narodni život, već su stvarali autentičnu glazbenu, glagoljašku kulturu. Glagoljaško pak pjevanje u Istri i Dalmaciji pokazuje osobito bogatstvo raznolikih napjeva koji prenose povjesnu starinu i glazbeni izraz tradicije brojnih pokoljenja. Zbog toga zavrjeđuju naše poštovanje, poznavanje, njegovanje i čuvanje.

Zadarska je nadbiskupija bila izrazito glagoljaška. Njezine su župe na otocima, uz obalu i u zaleđu bile glagoljaške. Ova monografija Velog Iža piše o vrlo staroj glagoljaškoj župi Zadarske nadbiskupije u kojoj se glagoljaško pjevanje do danas sačuvalo. Ona je u svojoj sedamstoljetnoj povijesti dala 140 poznatih svećenika glagoljaša. Multimedija monografija povijest župe Velog Iža donosi pisane glagoljske spomenike, te popis svećenika glagoljaša i njihovo značenje u povijesti otoka. Tu su i tri nosača zvuka s oko stotinjak napjeva, notne transkripcije napjeva te dokumentarni film. Posebice vrijedno je istaknuti kako monografija, kao prva ove vrste u Zadarskoj nadbiskupiji, izlazi u godini u kojoj se obilježava 40. obljetnica smrti don Vladislava Cvitanovića, Veloižanina, jednoga od posljednjih glagoljaša u Hrvatskoj. On je zadužio domaću i svjetsku javnost svojim znanstvenim radom izučavanja i transliteriranja glagoljskih spisa naših župa, a kao dopisni član Akademije objavio je brojna znanstvena djela iz tog područja.

Drago mi je što monografija Velog Iža izlazi u Godini vjere koju je u spomen 50. obljetnice otvorenja Drugog Vatikanskog sabora proglašio papa u miru Benedikt XVI. u listopadu prošle godine. Monografija je vrijedan kulturni spomenik koji govori i svjedoči koliko je vjera stoljećima nadahnjivala svekoliku kulturu našega naroda i izgrađivala pokoljenja u njihovom bogoljublju, čovjekoljublju i domoljublju.

Mons. dr. Želimir Puljić,
nadbiskup zadarski

PJEVANA BAŠTINA

GLAGOLJAŠKO PUČKO CRKVENO PJEVANJE U ZADARSKOJ NADBISKUPII VELI IŽ

1.GLAGOLJAŠKO PUČKO CRKVENO PJEVANJE

Poznato je da je glagoljica među Hrvatima odigrala jedinstvenu kulturnu, povijesnu i društvenu ulogu. Do kraja 15. stoljeća glagoljicom su ispisani najvažniji spomenici hrvatske književnosti, a u 15. st., tek 28 godina poslije Gutenbergova izuma tiskarskog stroja, iz tiska izlazi prvi tiskani glagoljski misal. Međutim, glagoljica u Hrvata nije samo značajna kao golo pismo već i po tome što je na temelju tog pisma stvorena jedna jedinstvena, vlastita, domaća kultura. Hrvatsko glagoljaštvo obuhvaća sakralnu i svjetovnu pismenost, književnost, umjetnost, društvenu i političku svijest, glazbu, običaje i mentalitet. Temelj i pokretač hrvatskog glagoljaštva bilo je upravo crkveno bogoslužje koje je iz do dana današnjega još ne utvrđenih razloga, od prvih dana njihova ulaska u kršćanstvo, u Hrvata imalo drugačiji, jedinstveni položaj nego u drugih europskih naroda.

Paradoks glagoljaštva

Pokrštenjem Hrvati ulaze u europski civilizacijski krug kojemu je središnja osnica Crkva. Glede podijele na zapadno (katoličko) i istočno (pravoslavno) kršćanstvo, većina je slavenskih naroda (južni i istočni) pala pod okrilje istočne (pravoslavne) Crkve. Hrvati, zajedno s nekim drugim (sjevernim) slavenskim narodima postaju dio zapadne (katoličke) Crkve. Dok se na istoku pored grčkog, sirijskog, armenskog i koptskog jezika vrlo brzo u bogoslužju ustalio i staroslavenski, na zapadu se ustalio jedan jedini crkveni bogoslužni jezik – latinski. Rimska je Crkva ozakonila njegovu isključivu uporabu i svi su europski katolički narodi (zapad) cijelu svoju povijest (do 20. st.) živjeli isključivo s latinskim jezikom u bogoslužju, a taj je širokoj masi puka bio stran i nerazumljiv. Latinski je bio temelj svekolike kulture. Jedini koji su uspjeli unutar katoličkog svijeta u crkvenoj službi, ali i izvan nje, upotrebljavati neki drugi jezik jesu Hrvati koji su upotrebljavali

"glagolski" tj. staroslavenski. I po tome su Hrvati i glagoljaško bogoslužje jedinstveni. Staroslavenski se jezik kao crkveni upotrebljava čitavu povijest kod pravoslavnih (i grkokatoličkih) Slavena, ali oni se služe drugim tj. bizantskim obredom. Rimski obred zapadne Crkve se jedino u povijesti služio na latinskom i evo, kod Hrvata, na staroslavenskom. Tek u 20. st. Katolička je Crkva dozvolila svim narodima obred na njihovu narodnom jeziku. Fenomenalnost glagoljaškog bogoslužja jest u tome što su Hrvati, kao prilično malen, politički beznačajan i kroz svu povijest nesloboden narod (bez vlastite države), taj isti rimski obred cijelu svoju povijest "glagoljali" a ne "latinali". Ta pojava nije nikada do kraja razjašnjena, a na nju se nekada gledalo kao na izvanrednu povlasticu, a nekada kao nedopustivu iznimku koja narušava moćni ustroj najjače institucije u povijesti Europe i svijeta. Paradoks glagoljaštva je u tome što je s jedne strane bilo bez presedana u europskoj povijesti, dok je s druge kod Hrvata odigralo nezamjenjivu ulogu u stvaranju i očuvanju vlastite nacionalne svijesti i oblikovanju jedinstvene autohtone kulture. Ono je istovremeno povezivalo Hrvate s drugim (pravoslavnim) Slavenima preko jezika, ali ih i odvajalo od njih po obredu i pripadnosti katolicizmu, a ne pravoslavlju. Isto tako, rimski obred i katoličanstvo povezuje Hrvate s ostalim (zapadnim) Slavenima i drugim europskim narodima, ali ih istovremeno od njih i razdvaja jer oni jedini u crkvi ne koriste latinski nego staroslavenski.

2. VELI IŽ U PROSTORU I VRĘMENU

Premda po prirodi otok izgleda kao zatvorena cjelina morem odjeljena od svijeta, do industrijske revolucije more donosi najbržu i najlakšu komunikaciju, gdje su otoci bili u povlaštenom položaju. Prve velike civilizacije uzdigle su se upravo uz morsku obalu. S te strane gledajući, i najmanji otok je u povijesti bio bolje povezan sa svijetom nego većina mjesta na kopnu. Otoci su komunicirali međusobno, s lukama i gradovima, preko kojih su bili povezani sa čitavim svijetom. S druge strane, otok je u sebi i zatvorena i ograničena cjelina, mjesta su zbijena, a ljudi čvršće povezani u zajednicu nego na kopnu. Stoga je svaki otok ujedno i jedinstveni svijet za sebe, a njegova kultura prilično jedinstvena. U životu takvih zajednica tradicija i stečena dobra se dugo i čvrsto čuvaju.

2.1 Položaj i ime otoka Iža

Otok Iž je jedan od 18 naseljenih otoka Zadarskog arhipelaga. Nalazi se u Srednjem kanalu, između otoka Ugljana, Sestrinja, Rave i Dugog otoka, zračne udaljenosti oko 11 km, a stvarne oko 26 km od Zadra (14 nautičkih milja), s koordinatama $44^{\circ}02'09''\text{N}$ $15^{\circ}07'10''\text{E}$ (hr.wikipedia.org). Među zadarskim otocima, po površini zauzima šesto mjesto, dužine 12,2 km, prosječne širine oko 1 do 1,5 km, s najvišom točkom na brdu Korinjak 168 m (Cvitanović: Otok Iž, 11, 15), a četvrtu po broju stanovnika. "Leži na važnom pomorskom putu u Srednjem kanalu koji spaja srednje Južno Hrvatsko primorje (srednju Dalmaciju) preko Šibenskih otoka i Murterskoga mora s kvarnerskom skupinom i Riječkim zaljevom" (Cvitanović: Otok Iž, 11,15).

Na otoku Ižu su danas dva naselja, Mali i Veli Iž, udaljena međusobno oko 5 km. Veli Iž leži na sjevero-istočnoj strani otoka, oko prostrane i

duboke uvale, koja se još 1481. spominje kao "valle s. Petri" ili "Uvala sv. Petra" (Cvitanović: Otoci, 86, bilj. 164), a pripada mu i obližnji zaselak Drage, prema sjevero-istoku, s lukom Maslinčicom. Mali Iž se prostire na jugoistočnoj strani otoka. Prema podacima župnog ureda, krajem 2012. godine u Velom Ižu boravi oko 300 stalnih stanovnika, a na otoku oko 400 (Arhiv Žup. ureda). U Velom Ižu danas postoji župna crkva, dom kulture, osnovna škola, poštanski ured, ambulanta sa stalnim liječnikom, uljara, marina, hotel, etnografska zbirka, igralište te nekoliko domaćih gostionica i restorana.

Ime Iž bilježi prvi put u povijesti bizantski car Konstantin Porfirogenet, polovicom 10. st., u svom djelu *De administrando imperio* (*O upravljanju carstvom*) na grčkom kao Ez (grč. Ἔζ), U latinskim ispravama, od 13. do 16. st., bilježi se u bezbrojnim varijantama, uglavnom u genitivu, od kojih neka, ako se svedu na nominativ glase: Decium, Ecium, Egium, Esium, Gesium, Hecium, Hegium, Ixum, Jecium, Jocum, Ycium. Od 15. st. do najnovijeg doba ustalilo se mletačko-talijanski Eso. Hrvati ga od davnine zovu Iž (Cvitanović: Otoci, str. 69), a prva povjesna zabilježba je pisana glagoljicom, iz 1473. god., kada se spominje "fra Luka Ižanin" (Cvitanović: Otok Iž, 16). Značenje i podrijetlo imena ostaju nerazriješeni, premda se većina povjesničara i lingvista slažu da je predimskog, mediteranskog podrijetla, a neki upućuju na grčki "nesos", tj. esos, ez – u značenju otok (P. Skok) ili u značenju "srednji" otok (Cvitanović: Otoci, 17; Cvitanović: Otok Iž, 89).

2.2 Povijest mjesta i župe

Na otoku Ižu se nalaze tragovi iz bakrenoga, ilirskog, rimske i starohrvatskog doba, te je vjerojatno bio naseljen barem u prvom tisućljeću prije Krista, ako ne i ranije (Filipi: Kretanje, 159). Stara župna crkva sv. Marije u Malom Ižu spada među najranije arhitektonske spomenike na zadarskom otočju, vjerojatno iz 9. ili 10. st. i jedini je primjer predromaničke čiste kružne građevine na našem području (Petricoli: Građevni, 80). Kad Hrvati doseljavaju na otok, vjerojatno u 10. i 11. st., zatiču poromanjeni ilirski živalj (Liburne).

Posjede na otoku od starine imaju benediktinski samostan (opatija) sv. Mihovila na susjednom otoku Ugljanu, a kasnije i samostan benediktinki sv. Marije u Zadru (od kojih je ostao toponim "Opačac" – od opatija) (Cvitanović: Otoci, 73), te kasnije, zadarski feudalci i drugi samostani. Među brojnim zadarskim plemićima, s vremenom su najviše zemlje u Velom Ižu

Veli Iž, 1901.

imali obitelj Fanfogna, koji se spominju od 1302. g. (Cvitanović: Otoci, 73). Posred mjesta je sačuvana njihova kuća iz 14. st. (zvana "Polača" od "palača"). Kao i drugdje u Dalmaciji, na Ižu je sve do 19. st. prevladao kolonatski sustav, u kojem su težaci bili dužni davati vlastelji četvrtinu plo-dova, ali nisu bili kmetovi. U ovim odnosima postojala je osobna sloboda težaka, i "po tome su se bitno razlikovali od većeg dijela srednjovjekovne Europe" (Grgin: Osnovna, 46), u kojoj je prevladavao kmetski sustav. Ribarstvo, brodarstvo i pomorstvo, kao i snažna glagoljaška kultura doveli su tijekom povijesti do preokreta u kojem otočki težaci postaju većinski vlasnici otočke zemlje.

Početak Velog Iža kao mjesta vezuje se za njegovu župnu crkvu sv. Petra. Godine 1341. zabilježen je prvi pisani spomen crkve sv. Petra, današnje župne crkve. Dana 6. listopada 1341. samostan sv. Marije u Zadru daje svoje zemlje na obradu Maroju de Rosi i svećeniku Nikoli iz crkve sv. Petra na Ižu (*Nicolaus, presbitero ecclesiae sancti Petri de insula Ecci*, u Smičiklasovu Codexu Diplomaticusu X. 640.: Runje: Duhovni, 247). Od tada se gotovo redom spominju župnici i drugi svećenici, što upućuje na postojanje organizirane župe i naselja pa sam postanak možemo po-maknuti i za stoljeće unatrag, u 13. st., kada se spominju i prvi stanovnici Hrvati: Zoilo sin Cvitana (1266. god.), Dragoslav (1289.), Buna (1299.), Radavčić (1299.) i drugi (Cvitanović V.: Otoci, 74-76, 100, bilj. 510). Godine 1471. spominje se "Selo sv. Petra na Ižu" (*Villa di San Pietro in Eso*).

svojim umjetničkim i povijesnim vrijednostima propada (Arhiv Zadarske nadbiskupije, Veli Iž, Izvješća 1974., 1981. i 1982.). Gotovo je groteskno da i u toj situaciji, mjesna partijska organizacija budno prati Crkvu, redovito zapisuje sve koji u nju dolaze, župnika redovito pozivaju na "informativne razgovore", a nerijetko napadaju i javno vrijeđaju. Događalo se i da su vjernici pokopani bez svećenika. Istovremeno, i u toj situaciji, u župnoj crkvi se redovito drži čitav red bogoslužja i tako pjevana glagoljaška baština preživljava (snimci 90-94 i 104 na CD 3 su iz tog vremena: Tijelovo i Petrova 1989., Dušni dan 1990.). Velika većina stanovnika župe, prema izvješću iz 1982., ostvaruje kontakt s crkvom jedino preko sprovoda, a dvije trećine obitelji prima blagoslov o Božiću. Na popisu stanovništva 1981. godine čak 38 mještana se izjašnjava Jugoslavenima, 715 Hrvatima (Cvitanović: Otok, 192-193). Tako drastično stanje nije zabilježeno ni u jednoj župi Zadarske nadbiskupije. Vrijeme je to otuđenja od Crkve, a time i od temelja kršćanske civilizacije i nacionalne svijesti, u kojem su pokoljenja odgojena bez doticaja s vlastitom duhovnom tradicijom i baštinom, u posvemašnjem neznanju o zaslužnoj i slavnoj prošlosti svoje župe, njenom kulturnom baštinom i jedinstvenoj ulozi u povijesti mjesta i otoka. To nije moglo a da ne ostavi duboka traga u psihološkom i kulturnom profilu zajednice koja je nasilno i neprirodno otrgnuta od svojih duhovnih, moralnih i kulturnih vrednota i korijena, a što se osjeća i danas.

Završni udarac župa je doživjela god. 1981. kada je nasilno provlađena, devastirana i desakralizirana zavjetna crkvica sv. Roka, koja je u takvom stanju stajala gotovo 20 godina, na očigled domaćih i stranih turista (Kronika, 45). Godine 1987. godine podignut je spomenik-kosturnica strijeljanima 1944., a prijenos njihovih ostataka izvršen je bez ikakva vjerskog obreda, premda se nisu odrekli svoje vjere primivši od župnika odrješenje prije strijeljanja.

Župa u demokratskoj Hrvatskoj

Upravo u vrijeme pada komunizma nadošla je 650. obljetnica prvog pisanog spomena župe i župne crkve, koja je proslavljena na svetkovinu sv. Petra i Pavla, 29. lipnja 1991. obnovljenom glagoljaškom misom koju je predvodio zadarski nadbiskup mons. Marijan Oblak, u nazročnosti više svećenika, gradskih i mjesnih vlasti i uglednika, u začudo dupkom ispunjenoj župnoj crkvi. Nadbiskup se u propovijedi osvrnuo na slavnu prošlost ali i na križni put veličke crkve u 20. st., pozvavši Veložane "da vrednuju i obnove svoju drevnu i časnu crkvu svetoga Petra" (Kronika, 54).

U vrijeme promjene vlasti i političkog sustava 1990. god. nije

PJEVANA BAŠTINA

Povratak sv. Roka, 2000. god.

GLAGOLJAŠKO PUČKO CRKVENO PJEVANJE U ZADARSKOJ NADBISKUPII VELI IŽ

zabilježena niti jedna odmazda protiv umirovljenih službenika bivšeg režima i istaknutih komunista. U božićnoj noći 1991., nepoznata lica su utopila u more brončana poprsja komunističkih aktivista, koja nisu više postavljena na ranija mjesta kod spomenika palim partizanima (Kronika, 56). Župnik don Šanto Bilan crkveno je pokopao mnoge dužnosnike i aktiviste bivšeg komunističkog režima, uključujući i neke kojih su sudjelovali u montiranom političkom procesu protiv njega, i tako pružio izvanredno svjedočanstvo vjere, kulture i humanosti (Župni arhiv, Matica umrlih).

U tom razdoblju župa se polako „dizala iz pepela“. Školske godine 1991./1992. uveden je vjeronauk u školu, kojega pohađaju sva djeca, tijekom 1992. održana je poslije dva desetljeća prva pričest (Kronika, 56-57.). Na Veliku Gospu 1994., akademik Jerko Bezić snimao je obnovljenu glagoljašku misu u župnoj crkvi za potrebe Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu (Bezić je snimao na Ižu i 1958. god.), a te je godine obnovljena i procesija s Gospinim kipom (Kronika, 61). Poslije smrti župnika Bilana 1995., župu neko vrijeme poslužuju privremeni upravitelji iz Zadra. U izvješću o stanju župe 1997. god. navodi se: stalnih stanovnika 440, privremenih 150, ljeti do 900; stalnih obitelji 185; djece do 8 razreda: 32; blagoslov prima 170 obitelji; nedjeljnu misu redovito pohađa do 100, ljeti 150, na veće blagdane do 200; vjeronauk pohađa 100% djece. Godine 1992. krštenih je 20, a 1994. 15.

Za župničke službe mr. don Stanislava Wielinskog iz Poljske (1997.-2002.), u župi se mnogo obnovilo na duhovnom, kulturnom i materijalnom polju. Nastavljena je obnova tradicijskog glagoljaškog crkvenog pjevanja te je ono u više navrata i predstavljeno izvan Velog Iža. Veliki je događaj bio nastup na 35. Međunarodnoj smotri folklora u Zagrebu, u srpnju 1996. godine kada su pjevači izvodili iške svadbene običaje i u nedjelju, 21. srpnja 1996., u zagrebačkoj katedrali, na starim iškim glagoljaškim napjevima pjevali staroslavensku misu (Kronika, 75). Za tu prigodu je napravljena i tradicionalna nošnja. Pjevači su nastupali i 1997. na proslavi Gospe od sniga u Kukljici, 1998. u crkvi sv. Katarine na Gornjem gradu u Zagrebu u sklopu Pasionske baštine (zajedno s pjevačima iz Vrbnika na Krku izvodili napjeve Velikog tjedna), te 1998. na Glazbenim večerima u Donatu gdje su pjevači iz Velog Iža izvodili glagoljaške napjeve zajedno s pjevačima iz Kolana, Posedarja i Sali, i 1999. u župnoj crkvi sv. Marije u Salima (Kronika 77, 83, 94). Pjevanje, nastupe i rekonstrukciju nošnje vodio je etnolog Livio Marijan iz Velog Iža. Snimku nastupa na Pasionskoj baštini u Zagrebu emitirao je Hrvatski radio – Postaja Zadar na Veliki petak 1998. godine. Iste godine obnovljene su i procesije po mjestu, na Veliki petak i Tijelovo (Kronika, 87). Od 1998. započeta je temeljita obnova župne

crkve te je do 2000. postavljen novi krov, vanjska fasada, uređen prezbi-terij i restaurirane neke umjetnine. Za vrijeme obnove crkve, od jeseni do Božića 2000., nedjeljna, blagdanska i sprovodna misa se služila u domu kulture. Najzad je popravljena crkvica sv. Roka, koju je 19. 8. 2000. ponovno posvetio zadarski nadbiskup msgr. Ivan Prenda (Kronika, 156). U obnovi je svojim prilozima u novcima ili dobrovoljnim radom sudjelovala velika većina župljana, iseljenika i gostiju, Tankerska plovidba Zadar, Ministarstvo kulture RH i Zadarska nadbiskupija. Konačno, 2001., zalaganjem veličkih iseljenika ponovno je podignut i blagoslovлен križ na brežuljku Mali Opaćac, točno 40 godina nakon njegova rušenja, čime je na znakovit način završena materijalna obnova porušenih ili devastiranih sakralnih objekata u vrijeme komunizma.

Nabdiskupski pastirski pohod u 2000. godini izvješće o pozitivnim pomacima u župi na svim razinama (Arhiv nadb. ord, Veli Iž 2000.): uspostavljena su župna vijeća, nabavljeno je novo liturgijsko ruho kao i predmeti za bogoslužje, najvećim dijelom darovano od župljana i iseljenika, njeguje se tradicionalno crkveno pjevanje, molitva časoslova i pobožnosti. U crkvi su održani i brojni koncerti i božićne priredbe. Godine 2003. elektrificirana su zvona. Veli Iž redovito ima stalnog župnika, koji poslužuje i župu Mali Iž: od 2002. do 2008. don Andrzej Jan Stepien (iz Poljske), od 2008. do 2011. don Krešo Ćirak (iz Posedarja), a od 2011. don Slavko Ivoš (iz Kali). U jesen 2012. god., započeta je temeljita obnova župne kuće. Nažalost, župa stari i odumire (2012./2013. u školi ima 13 djece) te je stanovništvo u stalnom opadanju.

Procesija na Božji dan (Tijelovo)

3. SAKRALNA KULTURNO-UMJĘTNIČKA BAŠTINA

3.1. Župna crkva Sv. Petra (i Pavla)

Stara gotička crkva iz 14. st.

Župna crkva prvotno je bila posvećena samo sv. Petru, apostolu, 1391. i 1405. godine, "Ecclesia s. Petri di Eso" ... (Bianchi: Kršćanski, 82), a tek u 18. st. spominje se i kao crkva sv. Petra i Pavla (Cvitanović: Stare bratovštine, 42). Prvotna crkvica, dimenzija 6 x 4m, bila je gotičkog stila o čemu svjedoče i ostaci prozora na jugozapadnoj strani koji je bio vidljiv dok je trajala obnova vanjske fasade 1998.-2000., kada su se mogli vidjeti obrisi te stare crkve. Oko nje je staro groblje ("cimitar" – cimitorij) koje je bilo u uporabi do 1862.. O njoj vrlo malo znamo, tek nešto malo na temelju triju biskupske pohoda i njihovih izvješća. Vizitacija biskupa Veniera 1587. bilježi crkvu sv Petra u kojoj "na velikom oltaru vidjeh sv. Sakramenat u srebrnoj piksi, dobro i dolično čuvan, zatim sv. ulja, u krstionici sv. vodu u zemljanoj posudi, kalež i svjetiljku koja je pred glavnim oltarom, srebrni kalež s patenom". Priulijeva vizitacija iz 1603. bilježi da je imala glavni oltar sv. Petra, na njemu tabernakul, pred njim je bila kandela u kojoj je gorjelo vječno svjetlo, s doličnim liturgijskim posuđem i kandelabrama (svijećnjaci). Vidio je oltare Duha Svetoga, sliku Muke Kristove, oltar Gospin i sv. Mihovila, s križevima i svjećnjacima, na kojima se služi jednom tjedno. Navodi da se sakristija nalazi iza oltara i u njoj ima dva kaleža od srebra sa svojim doličnim pliticama, dolično liturgijsko ruho, dva glagoljska misala ("Missale illiricum antiquum et alterum"). Napomenuo je da se crkva dobro čuva, a za groblje oko nje određuje da se na nekim mjestima popravi zid kojim je ograđen. Sedamdeset godina kasnije, 1670. i opet 1678., biskup Parzaga navodi da je vidio krstionicu s poklopcem na kojem je lik sv. Ivana Krstitelja, oltare Duha Svetoga, Začeća blažene Djevice Marije, sv. Mihovila, blažene Djevice Marije od Ružarija, kampanel s dva zvona, pozlaćenu piksidu u tabernakulu, misal, evanđelistar i ritual. (Cvitanović: Otoci, 83-95)

3.3. Zvonik i zvona

Skladan romanički zvonik započet je 1939. godine. U natpisu postavljenom u podnožju temeljnog kama na čita se da je domaći majstor Šime Banina vodio gradnju po nacrtu splitskog arhitekta M. Markovine (Kronika, 29-30). Na zamolbu župnika Cvitanovića, glasoviti arhitekt europskog glasa Joža Plečnik iz Ljubljane izradio je 1938. nacrt za zvonik u Velom Ižu. Prema nacrtu, koji se i danas čuva u vlasništvu župe, zvonik je trebao imati dvovodni krov te polukružne prozore (bifore). Budući ga je zbog troškova bilo nemoguće izvesti, Banovinska uprava u Splitu je 1939. godine uskočila s nacrtom Markovine, u kojem je zapravo srž Plečnikova nacrtta. Župnik Cvitanović u zamolbi za dozvolom nastavka gradnje kaže da bi "zvonik, u kome bi bila smještena zvona i sat, trebao biti na želju Ižana konačno dovršen te poljepšati izgled pitomog turističkog mjesta" (Župni arhiv, br. 6/56 od 12. 4. 1956.). Nakon stanke od 15 godina, radove je 1950-tih opet nastavio domaći meštari Banina, nadogradnjom od bijelog bračkoga kamena u visini od 10 m. Postavljanjem krovne konstrukcije je rukovodio Miroslav Rušinić "Bukež" iz V. Iža. Iseljenici su davali u novcu a župljeni u novcu i dobrovoljnem radu. Dovršen je s ukupnom visinom od 20 metara a zvona postavljena 22. rujna 1962. (Kronika, 37). God. 1973. napravljene su kolonete a u kolovozu 1994. godine dotrajala drvena kupola zamijenjena je betonskom (Kronika, 43, 52)

Još 1670. biskup Parzaga u vizitaciji bilježi da je video "kampanel sa dva zvona". Radilo se vjerojatno o preslici na prvotnoj gotičkoj crkvici. Do nas je doprlo jedino današnje malo zvono iz 1700. Godine 1877. nabavljeni su dva vrlo velika zvona koja su postavljena u "zvonariju" u sjeverozapadnom uglu crkvenog dvorišta, koja su vidljiva na fotografijama Velog Iža iz razdoblja prije Prvog svjetskog rata. Nije bila viša od 4-5 m, imala je krov na dvije vode prekriven kanalicom. U njoj su privremeno postavljena ova velika zvona (Župni arhiv), dok su dva manja zvona stajala u preslici iznad crkvenih vrata. Za velike blagdane zvonila su sva četiri. Austrijska je vlast krajem rata, 1917. god., odnijela tri zvona za izradu topova (oba velika iz zvonarije i veće u preslici), a ostalo je današnje malo zvono iz 1700. Godine 1922., prilozima župljana u maslinovu ulju, nabavljeno je veliko zvono i postavljeno u preslicu. Sada su oba na zvoniku.

Malo zvono ima promjer od 53 cm. i jedini natpis: ANNO DOMINI MDCC (Godine Gospodnje 1700). Na njemu su likovi sv. Ivana Krstitelja i Raspetog Isusa. Veliko zvono, ("veli" ili "mrtvi zvun") ima promjer 64 cm

i natpis: 1922. LJEVAONICA ZVONA JAKOV CUKROV, SPLIT. S druge strane povećim slovima: VELI IŽ. Od vrha prema dolje ukrašen nizovima od stiliziranog lišća te ima likove sv. Nikole, Bogorodice s Djetetom i Raspeća. Godine 1999. nabavljeno je i treće, srednje zvono, promjera 58 cm. Zvona su elektrificirana 2003. god. za župnika don Andreja Stepiena, milodarima mještana u ulju i prilogom udruge "Iž u srcu". Godine 2012. postavljen je i novi mehanizam upravljanja.

3.4. Crkva sv. Roka

Crkvica sv. Roka na brežuljku Pelovac, iznad zaselka Drage, zavjetna je crkvica sagrađena 1658., kada je otokom harala kuga. Godine 1890. nadograđena je jedna metar i napravljena mala sakristija, a na njoj su radili domaći "meštri" iz zaselka Drage (Kronika, 14-15). Sadašnje su joj dimenzije oko 4 x 6 m. Na pročelju ima prozorčić u obliku križa te slova S NRH, a iznad preslicu s malim zvonom na kojem je natpis "S. Roko", reljef sv. Roka i slova AGVIA. Na lijevom stupcu preslice je natpis MDCSR (1656.). Don Vladislav Cvitanović piše da je slovo R uklesano glagoljicom. Na desnom stupcu piše:

ISUSE KR(ste) KRA(lj)ES(stvo) DOIDI V MIRU B(io) ČLO(lovikom)
UČINJEN (bi) GODIŠTA (1656) OVI KA(m)pA(nel) OD M(EŠTRA) CE-
SARE (sve što je u zagradama izostaje u natpisu, Cvitanović: Otoci, 26
i 92).

Oltar potječe iz 1753. godine, a građen je u kombinaciji kamena i mramora. Rad je poznatog Pija dell'Acqua, koji je gradio i oltare u župnoj crkvi. Darovao ga je legendarni velički brodovlasnik parun Jerolim Banić, na glasu kao gusar, kao svoj zavjetni dar, te dao uklesati natpis na samom vrhu: 1753 OVI OLATAR JE VCINIA. PARVUN GERE. BANICH NA POSTENE. S. ROCA (tj. na čast sv. Roka). U oltarnoj niši je drveni kip sv. Roka iz 1887. godine. U župnoj kronici čitamo: "Kroz godinu (1886.) počeše činiti zadužbine da se dobavi kip sv. Roka koji u tekućoj godini bi dobavljen a ciena mu je 50 for(inti)... Procesionalno bi prenesen kip iz Velike crkve u crkvicu sv. Roka" (Kronika, 3.). U njoj je visjela i srebrna kandela, kupljena 1891. od milostinje sakupljene u ulju (Kronika, 16) kada je izgrađen i novi crkveni mlin za masline u luci Maslinčica (Kronika, 15-16). Danas joj nema traga. O crkvici se brinula bratovština sv. Roka, a uzdržavala je i kapelana koji je povremeno u njoj služio misu.

U ljeti 1980. god. crkvica je devastirana te 2000. god. sasvim obnov-

Ijena po projektu ing. Silvija Panovića iz Malog Iža. U obnovi su sredstvima i dobrotoljnim radom sudjelovali mještani i turisti, Tankerska plovidba Zadar, Marina Iž i brojni domaći majstori. Drveni kip sv. Roka obnovili su temperom 2000. godine restauratori Gražina i Aleksandar Kasprzak iz Poljske (Kronika, I. 155- 159, 164; II. 83-85). Svečanom procesijom, koju je predvodio zadarski nadbiskup msgr. Ivan Prenda, 19. kolovoza 2000., kip sv. Roka je vraćen u obnovljenu crkvicu, koja je tom prigodom nanovo posvećena (Kronika II, 15-21). Uz crkvu je postavljen i stijeg za zastavu. Svake godine na blagdan sv. Roka, 16. kolovoza, u njoj se slavi svečana misa i potom održi procesija s kipom oko crkve.

Crkva sv. Roka, 17. st.

3.5. Kapelice i križ

Iznad Velog Iža, na putu prema drugoj strani otoka, nalazi se mala putna kapelica sv. Nikole, koju je kao zavjet sagradio pomorac Nikola Kuljišić 1930. godine. Na južnom izlazu iz sela, prema Malom Ižu stajala je kapelica sv. Ante koja je porušena i nikad obnovljena. Ostao je naziv lokaliteta "Kod sv. Ante". Na samom ulazu u veloišku luku, uz plažu kod hotela "Korinjak" stoji kapelica sv. Ante Padovanskog, koju je u domaćem kamenu dao podignuti mještanin Ante Novaselić 1998. godine. Ima mali brončani kip sveca (Kronika, 87). Negdje do 1940-tih godina stajala je na samoj "đigi" (lukobranu) na ulazu u luku također kapelica sv. Ante, čiji se ostaci još naziru u moru.

Na brdu Mali Opaćac, s jugoistočne strane Velog Iža, na 70 m nadmorske visine, 1933. godine podignut je veliki kameni križ kao spomen na 1900 godina kršćanstva ("spasenja roda ljudskoga"). U noći, uoči 1. svibnja 1961. je razbijen (Kronika, 37). Godine 2001., zalaganjem veloiških iseljenika iz Kanade, SAD-a i Austrije, kao i dobrotvornim radom mještana i stručnom pomoći poduzeća Krševan iz Zadra, križ je ponovno podignut. Postavljena je i ploča s natpisom:

Мјесец Светог Јаковића

KRIŽ POSTAVLJEN 1933./ SRUŠEN 1. 5. 1961./ OBNOVLJEN I
BLAGOSLOVLJEN

7. 10. 2001./ VELOIŠKI ISELJENICI

Blagoslovio ga je zadarski nadbiskup msgr. Ivan Prendža, u nazočnosti biskupa Pelplina (Poljska) msgr. Jana Szlage, te brojnog puka, na blagdan Gospe od Luzarija, u nedjelju, 7. listopada 2001. godine. Blagoslov je obavljen s rive ispred doma kulture. Križu se hodočasti na blagdan Uzvišenja sv. Križa, 16. rujna, kada se pjeva tradicionalna Večernja.

Oltar i kip sv. Roka, 18. st.

4. GLAGOLJAŠKA BAŠTINA VČLOG IŽA

Glagoljica je, kako smo istaknuli u uvodu, među Hrvatima odigrala neprocjenjivu kulturnu i društvenu ulogu. Njezin pad i napuštanje događa se tijekom 15. i 16. st., baš kada na zadarskim otocima dobiva svoj zamah (Cvitanović: Prilog poznавању I., 133). Noviji podaci o glagoljskim spisima i maticama po zadarskim otocima "gdje su takvi spisi sačuvani već od 14. i 15. stoljeća, govore o kompaktnom glagoljaškom terenu a podaci o otočnim bratovštinama i o njihovoj povezanosti s bratovštinama u gradu Zadru daju naslutiti da je i crkveno pjesništvo za potrebe bratovštinskih pobožnosti moralo biti već vrlo rano razvijeno" (Kolumbić: Uloga, 119).

Prema don Vladislavu Cvitanoviću Zadar i okolica se susreću s glagoljicom još prije Splitskog sabora 925. god. kada već počinje borba oko uporabe glagoljice i staroslavenskog bogoslužja u našim crkvama. Svakako, glagoljica je imala dubok korijen kad je ni zaključci splitskih sabora ni odluke papa nisu mogli iskorijeniti. Upravo je Veloižanin don Vladislav Cvitanović uvijek isticao da je područje Zadarske nadbiskupije najglagoljskije u Hrvatskoj, koje ima svoje tragove još od biskupa Grgura Ninskog, a značajan doprinos očuvanju te kulturne baštine pripada i puku na otocima. Prema njemu "Na Zadarske otoke glagoljica je zacijelo došla zajedno s crkvenoslavenskim knjigama i sa staroslavenskim bogoslužjem, iako se sam naziv počinje upotrebljavati tek u 16. st. za oznaku slavenskog pisma koje nije bilo ni latinica ni cirilica" (Cvitanović: Prilog poznавању I., 133). I prvi podaci o postojanju glagoljaškog pjevanja vezani su upravo za Zadar, za boravka pape Aleksandra III. u Zadru, god. 1177., kada je Papin pratilac zapisao, kao nešto izvanredno, da je narod papu dočekao pjevajući na njihovu "ilirskom" jeziku. Dragocjen je to i prvi povijesni spomen glagoljaškog bogoslužja u Zadru i sjevernoj Dalmaciji, kao i o hrvatstvu grada Zadra (Strgačić: Papa, 153-187, 173-174). Tradicija je to koja je potekla od sv. Ćirila i Metoda u 9. st., koji su prvi preveli biblijske i bogoslužne tekstove istočne i zapadne Crkve na slavenski jezik što ga danas nazivamo staroslavenskim ili crkvenoslavens-

kim (Kolumbić: Uloga, 120).

Na Zadarskim otocima, u 34 mjeseta nađeno je 258 glagoljskih dokumenata (među njima 162 matice, 47 bratovštinskih knjiga, 11 godara), najstariji na Olibu iz 1456. Nađeno je i preko 20 glagoljskih natpisa u kamenu (od 15. do 17. st.), najviše na Olibu, Pašmanu, Tkonu, Salima i Žmanu. Još u 14. st. ima dosta podataka o glagoljskoj misi u gradskim crkvama u samom Zadru. Nijemac Konrad von Grünemberg, na svom putu u Sv. Zemlju godine 1486., opisuje svoj boravak u Zadru i kaže: "Kad smo došli u crkvu, prisustvovali smo misi koje je bila složena po slavenskom obredu [glagoljaška misa]" (Pivčević: Grünemberg, 18-19). Tekstovi najranije sačuvane zbirke hrvatskih crkvenih pjesama (tzv. Pariška pjesmarica s kraja 14. st.) svojom čakavsko-ikavskom jezičnom osnovom upućuju baš na zadarsko područje (Kolumbić: Uloga, 120).

Nije stoga čudo da je Veli Iž, od samih svojih početaka, glagoljaška sredina. Za to imamo i pisana svjedočanstva: već god. 1444. spominje se svećenik Juraj pok. Pavla Jurišića iz Iža "de littera sclava" (slavenskoga pisma, tj. glagoljaš), pa 1462. i 1467. Martin Radojević, "scriptor literarum sclavorum habitator in Insula Exi" ("glagoljski pisac stanovnik otoka Iža"; Runje: Duhovni, 250, 253-254). Priulijeva vizitacija iz 1603. nalazi u crkvi u Velom Ižu "Missale illiricum antiquum et alterum" ("glagoljski misal stari i jedan drugi"). Župa ima arhiv od 1712. god. U njemu se uz matične knjige čuvaju i druge knjige pisane glagoljicom od 16. st. do 1820.

Katolička Crkva je na Tridentskom koncilu (1545.-1563.) uvela obvezno vođenje matica, a Mletačka Republika provela je to u djelo 1564. Tako zadarski nadbiskup Callini 1565. godine pismeno naređuje župnicima da: "svaki parohijan jima jimiti libar u kom zamiri jmena muža i žene i svidokov i mesta i dan, i ta libar da jima marno hrani" i kada krsti da ima "tomu ditetu jime zapisati, i ki su kumi" (Cvitanović: Matice, 79, 83). Uz matice i druge župne knjige, redovito se sve pisalo glagoljskim pismenima. Zahvaljujući don Vladislavu Cvitanoviću, sve je obrađeno i transliterirano.

4.1. Glagoljica u knjizi i kamenu

Najstariji poznati nam glagoljski natpis u kamenu, prema Cvitanoviću, bilo bi kurzivno slovo "R", 7 cm visok, na preslici crkvice sv. Roka iz 1600. (Cvitanović: Glagoljski i latinski spomenici, 2).

Drugi je nažalost izgubljen, ali znamo njegov sadržaj. Potječe iz 1609., a nalazio se kao prag na kući pok. Mate Letinića u Vlasanovom

Glagoljski prag iz 1635. god.

dvoru. Glasio je "Č.H.Z. D. MIHELE LETINIŠT CI(ni)A" – "1609. D(on) Mihele Letinić činia" (Cvitanović: Svećenici, 10). Kamen je imao dimenzije 150 x 160 x 30 cm. Crtež rekonstrukcije donosi B. Fučić u svojim "Glagoljskim natpisima" s napomenom: "Poslije Drugog svjetskog rata nadvratnik s natpisom je razbijen a njegove krhotine su završile u betonu nove terase" (Fučić: Glagoljski, 201). Postojaо je jedan natpis i u Draškovom dvoru ali je izgubljen, a njegov sadržaj nepoznat (Cvitanović: Borba, 9).

U svibnju 2002., u jednoј štali je pronađen ostatak kućnog nadvratnika s glagoljskim natpisom iz 17. stoljeća, te predan župnoj crkvi na čuvanje. Još nije do kraja proučen. Ima 16 znakova i jasno se čita godina: ČHJD (1635.) (Kronika II , 91).

U kući obitelji Švorinić, u predjelu mesta zvanom "Galija", nalazi se glagoljski natpis u zidu jedne prostorije s godinom ČHOD (1685.), vjerojatno kada je sagrađena. U toj je obitelji bilo 11 glagoljaša (Cvitanović: Otoci, 100).

Na ploči koja je postavljena na ponovno podignutom križu na Malom Opajcu 2001. godine, glagoljicom je napisano: Mali Opaćac.

4.2. Rukopisna glagoljica

Sva velička rukopisna glagoljica pisana je u kurzivnoj glagoljici, osim malih dijelova nekih tiskanih glagoljskih časoslova, gdje su stranice koje su ispale nadomještene rukopisnom uspravnom glagoljicom. Kurzivom su pisani brojni dokumenti, od čitavih svezaka i zbornika do jednočisnih oporuka. Među njima su najvažnije matice i bratovštinski dnevniци ("matrikule"). Sačuvane su:

19. *Leucostoma* *leucostoma* (L.) Pers. *Leucostoma* *leucostoma* L. *Leucostoma* *leucostoma* (L.) Pers. *Leucostoma* *leucostoma* (L.) Pers.

Glagoljska oporuka. Veli Iž 1553

U pisanju su se obično služili kurzivnom ili polukurzivnom glagoljicom, koju upotrebljavaju u zapisima do 1825. godine, kada ona nestaje na zahtjev političke uprave te se u župnim uredima počinje rabiti latinica. U misalima tiskana glagoljica živi do 1927. godine, kada prvi put u povijesti izlazi staroslavenski misal na latinici (izdanje Josefa Vajsja) nakon čega rijetki glagoljaši glagoljaju iz pravih glagoljskih misala. Don Vladislav Cvitanović, vjerojatno među zadnjima u Hrvatskoj, često je i nakon toga rabio glagoljicom tiskani misal. Nakon Drugog vatikanskog sabora (1962.-1965.), koji je dozvolio žive narodne jezika umjesto dotadašnjih klasičnih (latinskog i staroslavenskog), u misi je uveden standardni hrvatski jezik. Za svijet i kontinentalnu Hrvatsku to je bila jedinstvena povijesna novost. Međutim, ne i za našu hrvatsku obalu, gdje je u crkvi postojala tisućljetna tradicija domaćeg razumljivog (staroslavenskog i hrvatskog) jezika.

“A kakav bi tek bio politički i kulturni izgled zadarskih otoka nakon četiri stoljetne mletačke vladavine, da nije bilo naših glagoljaša! Na području zadarskog otočnog arhipelaga glagoljaši su časno odigrali svoju ulogu na kulturnom, moralnom, socijalnom i političkom polju” (Cvitanović: Glagoljica, 146).

5.3. Istaknuti i zaslužni glagoljaši

Neki veločki svećenici glagoljaši zadužili su pokoljenja i zavrjeđuju poseban spomen.

Don Tome Strgačić pojavljuje se 1739. god. kao “cappurione delle guerre rustiche” (vođa seljačkih pobuna) i „zavodnik druga tri sela, Savra, Brbinja i Dragova” kako stoji u izvješću vlasti za vrijeme pobune dalmatinskih težaka protiv davanja dohotka vlasteli, te je proganjan od mletačkih vlasti. Bježi na gajeti iz Tisnoga iz Venecije u Istru, gdje je uhvaćen i zatvoren jer “buni svećenike i narod po otocima protiv davanja dohotka plemićima” (Cvitanović: Prilog poznавању I, 207; Grgić: Buntovni, 582).

Don Marko Škorlić (rođ. oko 1790.), u glagoljskom “libru godov” je na prvoj stranici odozdo vlastitom rukom napisao: “Ja don Marko Sekvarlić (Škorlić) u viri jistinitoj dobar čovik i pravi Arvat od Velikoga Jiža 1817.”.). Don Vladislav Cvitanović piše: “I o. Filip Grabovac, u svojoj knjizi ‘Cvit razgovora i jezika iliričkoga aliti arvackoga’, izdanje 1747., radi koje ga je Venecija dala pogubiti 1749., hrvatski piše ‘arvacki’. Evo i našega don Marka svjesnog Hrvata 1817. godine, i prije Ljudevita Gaja i ilirskog preporoda” (Cvitanović: Svećenici, 21).

Don Šime Sutlović, (1808.-1891.), službovao je u Erveniku, Turnju, Škabrnji, Malom Ižu, Solinama, Brbinju i Ravi, a 1840. bio je i u Veneciji gdje ga s spominje kao "sacerdote semplice". Za vrijeme kolere koja je na Ižu harala sredinom stoljeća, istakao se kao izuzetan humanitarac u pomaganju oboljelima. Na njegovu grobu u Velom Ižu stoji križ s mrtvačkom lubanjom te natpisom: "1876. Greb dun Šime Cuklovića" (umjesto Sutlovića, Cvitanović: Svećenici, 20).

Don Marko Cvitanović - stariji (1799.-1882.), rođen 1822., završio je glagoljaško sjemenište u Zadru, gdje je bio prefektom šest godina. Kasnije je bio kapelan u Scorze kod Venecije (biskupija Treviso), zatim dekan i župnik u Tkonu i Sutomišćici. Za vrijeme kolere 1855., neustrašivo je providao bolesnike te je od Austrije odlikovan zlatnim križem za zasluge. Bio je i župnik Velog Iža 1863.-1871. gdje je pokopan i ima nadgrobnik spomenik.

Don Blaž Cvitanović (1844.-1932.), poznat je u javnosti kao konkiliolog (sakupljač i proučavatelj školjaka). Kao prijatelj i suradnik slavnog prirodoslovca Špire Brusine u svojoj 61. godini počinje sakupljati školjke, proučavati ih i slati u Zagreb i različite europske muzeje (Innsbruck, Palermo, Trst). Za službe u Velom Ratu uredio je zbirku od 792 vrsti jadranskih školjaka. Među njima pronašao je i šest novih vrsta, dotad nepoznatih od kojih su neke ušle u svjetsku prirodoslovnu baštinu pod imenom Velog Rata. Svoja istraživanja objavio je u "Smotri Dalmatinskoj" 1911. godine, a njegova zbirka se od 1920. nalazi u prirodoslovnim muzejima u Splitu i Zadru. Pokopan je u Velom Ižu gdje mu je nadgrobni spomenik. (Cvitanović : Zbirka, 303-321)

Don Ante Banić (1872.-1956.) je 1933. god. postao „mitronosni opat paški“ ("arcipret") i predstojnik tamošnjeg kaptola. Pokopan je u Velom Ižu gdje mu je nadgrobni spomenik. Njegova se opatska mitra čuva kod njegovih potomaka na Ižu.

Don Marko Cvitanović - mlađi (1886.-1977.), rođen 1909., čitav je život službovao kao župnik u Neviđanima i Pašmanu. Zbog obljudjenosti u narodu prozvan je "legendom". Osim što je brojnim siromašnim obiteljima bio kum, te materijalno pomagao, poučavao je siromašne mladiće te odlazio s njima na polaganje u Šibenik gdje su sticali maturu. U Drugom svjetskom ratu je uhapšen od njemačkih okupatora pod sumnjom da pomaže partizane i da je komunista, te je određen za vješanje. Hrabo je izjavio: "Vješanje je za kukavice, a junaci se strijeljaju! Ispalite mi dva metka u prsa i trećega u glavu!" Pošteđen je jer je imao odlikovanje kao kapetan Austro-ugarske vojske kada je bio na tirolskom frontu. Do smrti je nastavio služiti misu po

starom obredu iz staroslavenskog misala. Prema želji Pašmanaca, pokopan je na mjesnom groblju u Pašmanu gdje su mu podigli i nadgrobni spomenik (Arhiv Zadarske nadbiskupije; podatci don Andjela Zorića, župnika Božave, koji je živio s don Markom od 1966. do njegove smrti 1977. god.).

Don Vladislav Cvitanović (1894.-1973.), svećenik, kulturni djelatnik, jedan od posljednjih glagoljaša u Hrvatskoj, stalni vanjski suradnik HAZU-a. Rodio se u Velom Ižu 1894. Gimnazijsku i teološku naobrazbu završio je u Zadru (1906.-1918.). Pastoralno je djelovao uglavnom po župama na zadarskim otocima, a najviše u svom rodnom mjestu od 1937.-1967. Umro je u Zadru 1973. te pokopan u obiteljskoj grobnici u Velom Ižu. Svojim je svećeničko-znanstvenim radom osobito zadužio svoj rodni Veli Iž. Uz dušobrižnički rad u turbulentnim razdobljima (Drugi svjetski rat i komunistička Jugoslavija), o čemu nam svjedoči kronika župe koju je vjerno i predano pisao, produžio je crkvu i sagradio zvonik te vodio pjevanje. Na kulturno-znanstvenom polju objavio je brojne znanstvene radove iz područja glagoljice, etnologije, povijesti, toponimije. U svojim rukopisima i pismima redovito se potpisivao glagoljskim slovima. Obišao je 90-tak župa u kojima je pronašao oko 600 knjiga s kojima su se služili glagoljaši, te kronološki popisao preko 3.000 glagoljaša koji su djelovali na njima. Obradio je 240 glagoljskih kodeksa. Na temelju tih istraživanja napisao je oko 50-tak radova, od kojih je četrdesetak objavljeno u tisku, neki su ostali u rukopisu, a neki su napisani u obliku izvješća, a napisao je i kratke povijesti 48 župa. Od brojnih djela koja je objavio, ističemo samo neke: Otoci Iž i Premuda, Pomorsko zanimanje Ižana (od XV stoljeća do danas), Dva priloga o "biranju kraljeva" u Dalmaciji – Biranje kralja u Velom Ižu, Glagoljski i latinski spomenici na kamenu i knjizi u Velom Ižu, Nekadanji svadbeni običaji na otoku Ižu, O običaju pobratimstva i posestrinstva na otoku Ižu i okolnim otocima, Svećenici glagoljaši župe Veli Iž od XIV. st. do danas, Zbirka školjaka don Blaža Cvitanovića, Postanak i pomicanje naselja na otoku Ižu, Matice u Dalmaciji iz XVI. stoljeća, Zadužbine - "Laši" na otocima zadarskog arhipelaga, Popis glagoljskih kodeksa u Zadarskoj nadbiskupiji, Prilog poznavanju kulturne povijesti na zadarskom području (glagoljica), Glagoljska matrikula sv. Mihovila u Vrsima, itd. O njegovu, kako to često ističu autori, skromnom, povučenom i nenametljivom životu, ali i kao velikom i neumornom znanstveniku postoji nekoliko članaka: V. Maštrović: Glagoljaš Vladislav Cvitanović – znanstveni istraživač svoga kraja, Radovi Instituta JAZU u Zadru 20(1973), 483-487; M. Pantelić: Don Vladislav Cvitanović 15.II 1894-6.I 1973, Slovo 23 (1973), 211; Znanstveni rad don Vladislava Cvitanovića, Hrvatski biografski leksikon, sv. 2., Zagreb 1989.; R. Šutrin, Uz 30. obljetnicu smrti. Don Vladislav Cvitanović, glagoljaš, Vjesnik Zadarske nadbiskupije 1-2 (2004), 41; P. Kero, Don Vladislav Cvitanović-proučavatelj glagoljice, Zadarska

smotra 2-3(2011), 45-61. Kao znanstvenik ušao je i u svjetske kataloge povijesnih istraživača i poznavatelja glagoljice, te je po njemu 1992. nazvana i ulica u gradu Zadru. Zahvaljujući njegovim radovima mnogi povijesni dokumenti i podaci i danas služe kao osnovna povijesna građa u znanstvenim istraživanjima.

Dr. don Ante Marija Strgačić (1901-1971.), završio Teološki fakultet u Ljubljani, kao župnik služio u Sestrinju i Luci, a potom 25 godina u Salima (1924.-1949.) gdje se istakao duhovnim i kulturnim radom. God. 1941. doktorirao teologiju u Ljubljani s dizertacijom "Kršćanstvo u rimskoj provinciji Dalmaciji do Milanskog edikta 313. godine". Prelazi 1949. u Zadar te prima službu u Povijesnom arhivu a potom dužnost honorarnoga višeg predavača pomoćnih povijesnih znanosti na Filozofskom fakultetu u Zadru. Proučavao je političku i kulturnu povijest Zadra i Dalmacije, te objavio 58 naučnih rasprava i članaka, među kojima se ističu: "Papa Aleksandar III. u Zadru" i "Hrvatski jezik i glagoljica u crkvenim ustanovama grada Zadra". Pokopan u Velom Ižu gdje ima nadgrobni spomenik (Maštrović: Istraživač, 525-527).

Don Eugen (Đenijo) Konatić (1910.-2006.) ređen u Šibeniku 1935. Službovao kao arhivist u Državnom arhiv u Zadru 1927., te kao župnik u župama Islam Latinski, Murvica, Zaton, Neviđane, Sv. Šime u Zadru, Seline, Starigrad-Paklenica, Banj, Ždrelac, Dobropoljana i Ugljan. God. 1976. bio je ekonom nadbiskupije. Od 1947. do 1951. zatvoren u Novoj Gradiški poslije montiranog procesa komunističkog suda. Novčanu odštetu koju je na ime robije dobio, darovao je župnoj crkvi Sv. Petra i Pavla u rodnom Velom Ižu, prigodom njene obnove 2000. god. Preminuo je u 97. godini života kao najstariji svećenik Zadarske nadbiskupije i pokopan na Gradskom groblju u Zadru (Vjesnik Zad. nad. br 7-8/2006.)

Don Alfons Cvitanović (1914.-2005.), reden 1938., bio je prefekt, vicerektor sjemeništa i profesor u gimnaziji u Šibenku, zatim pomoćnik župnika u Velom Ižu i kapelan u Malom Ižu. Poslije Drugog svjetskog rata je vraćen u laički stalež, osnovao obitelj i studirao povijest i geografiju te diplomirao pravo u Zagrebu 1950. Od 1962. do 1975. bio je stručni urednik za zemljopis u Školskoj knjizi u Zagrebu te rukovoditelj Nastavnog centra za zemljopis te pisac brojnih stručnih članaka iz područja zemljopisa. Redigirao je i pohrvatio više od 300 povjesno-zemljopisnih karata, uredio atlase na hrvatskom jeziku i geografski rječnik, te dobio brojna priznanja i odlikovanja. God 1989. objavio je knjigu "Otok Iž", a 1998. "Ižani u ribarskim sporovima od 1501. do 1781."

Don Šanto Bilan (1917.-1995.), pohađao bogoslovne studije u Splitu i Đakovu, reden 1945. u Splitu. Vršio službu prefekta u Nadbiskupskom sjemeništu "Zmajević" u Zadru, te bio župnikom Premude, Velog Rata, Solina, Malog Iža, Rave, Vira i Velog Iža. God. 1956. osuđen je na montiranom političkom procesu od komunističkih vlasti kao "neprijatelj naroda i države" te interniran u zatvoru u Staroj Gradišći od 1956. do 1959. godine. Od 1972. do smrti je župnik Malog i Velog Iža, u najtežem razdoblju povijesti ovih dviju župa, gdje je hrabro i kršćanski podnosio marginaliziranje a nerijetko napade i vrijeđanja. Svjedočio je svoju vjeru praštanjem onima koji su ga progonili i sudili. Očuvao je tradicionalno glagoljaško pjevanje, bio vrstan propovjednik široke naočarazbe, pisac poezije, glazbeno nadaren, govorio četiri svjetska jezika, a isticao se skromnošću, vedrom i blagom naravi te nacionalnom sviješću i ponosom. Pokopan je u Velom Ižu.

Veloški župnici Silbinjani

Posebno i časno mjesto u povijesti Velog Iža zauzimaju tri župnika glagoljaša, s kraja 19. i poč. 20., stoljeća, sva tri rodom sa otoka Silbe.

Don Hinko Brnetić bio je župnikom Velog Iža (1885.-1896.), te pisao u tom razdoblju i župnu kroniku (Kronika, 3). U jeku borbe za očuvanje glagoljaškog bogoslužja u Dalmaciji, kada mu je 1886. god. iz nadbiskupske kurije stigla pismena zabrana glagoljanja, žalio se izravno u Rim, s argumentom da je Veli Iž od svog postanka glagoljaška župa, te zajedno sa župnicima Luke, Vrsi i Murvice, jedini u Zadarskoj nadbiskupiji, ustrajava u glagoljanju. Iste godine dobio je i pozitivni odgovor iz Rima da može glagoljati (Bezić: Razvoj, 200). Godine 1885./1886. vodio je novootvorenu školu u Velom Ižu (Ljubičić: Pučko, 94-95; 251). U mjesto je pozvao dalmatinskog namjesnika Blažekovića 1888. kako bi uvjeroj vlast u potrebe mesta, nakon čega je uslijedila izgradnja pristaništa i otvaranje poštanskog ureda (Kronika I, 10; Cvitanović: Otok Iž, 5, 199). Prigodom prevrnuća "bracere" Dune Sutlovića kod otoka Pašmana 1891., organizirao je prikupljanje pomoći njegovoj obitelji (Kronika I, 16). Pozvao je i narodnog zastupnika Jurja Biankinija u Veli Iž "da se uvjeri u potrebe ovog sela ter da istom bude štograd koristio interpelcijom na Vladu." Plod ove posjete bilo je iskopavanje i uređenje luke, a zatim i redovita parobrodarska plovidba, te uređenje škole (Kronika, 16-17, 19).

Don Ivan Marija Bogdanić bio je župnik u Velom Ižu od 1897. do 1925. god. Uveo je novi napjev za stalne dijelove mise 1902. god., koji se pjeva i danas i poznat je kao "silbinska misa". God. 1905. sastavio je "Običajnik župe sv. Petra i Pavla u Velom Ižu". God. 1915.-1916. učitelj je u školi koju pohađa 127 djece s nimalo jednostavnim zadatkom da uvjeri roditelje o potrebi da i muška i ženska djeca trebaju pohađati školu i opismeniti se (Ljubičić: Pučko, 371; Cvitanović: Otok Iž, 207). Istakao se 1910. kao osnivač i prvi predsjednik uljarske zadruge, te bio jamac u nabavci prvih strojeva.

Don Ivan Silvestrić (1886.-1959.) župnik u Velom Ižu 1925.-1931. Osobito je zaslužan za podizanje kulture u mjestu. Na njegov poticaj iseljenici i mještani grade dom kulture (otvoren 1927.) te uređuju mjesne puteve i obalu. Vodio je crkveni zbor i podizao crkveno pjevanje, osnovao i neko vrijeme vodio tamburaški zbor "Korinjak", skladow i "išku himnu" koja je nažalost izgubljena (Cvitanović: Otok Iž, 207). Njegovim zauzimanjem je 1931. uvedena električna struja te sagrađena zdravstvena stanica, jedna od četiri na čitavom zadarskom otočju (Kronika I, 23).

5.4. Popisi glagoljaša

Glagoljaši su nam poznati zahvaljujući neprocjenjivim istraživanjima don Vladislava Cvitanovića i njegova rukopisnog djela "Svećenici glagoljaši Velog ža" (Arhiv Zadarske nadbiskupije) na temelju kojega je sačinjen ovaj popis. Kosim slovima označeni su oni kojih u svojim radovima donosi Petar Runje, a kod Cvitanovića ih nema.

14. stoljeće:

- 1) 1341. Don Nikola
- 2) 1360. Don Damjan
- 3) 1394. Don Butko
- 4) 1397. *Don Ratko Ratković*

15 stoljeće:

- 5) 1412. Don Petar
- 6) 1444. *Don Ratko Hromičić*
- 7) 1444. Don Grgur ili Juraj Jurisich
- 8) 1451. O. Pavao, eremit (pustinjak)
- 9) 1452. Fra Pavao Jurić
- 10) 453. Don Juraj Uvodić
- 11) 1455. Don Pavao Vojvodić
- 12) 1473. Fra Luka Ižanin
- 13) 1490. Don Šime Tolić
- 14) 1495. *Don Ivan Manjurić*

16 stoljeće:

- 15) 1502. Don Gregol
- 16) 1506. *Don Ivan Matijević*
- 17) 1571. Fra Vid
- 18) 1574. Don Grgo Orović
- 19) 1574. *Don Marko Strgačić*
- 20) 1583. *Don Mate Rušinić*
- 21) 1583. *Don Šimun Jurešić*

17 stoljeće:

- 22) 1603. Don Ivan Rušinić
- 23) 1609. Don Miho Letinić
- 24) 1616. O. Matij Letina
- 25) 1617. Don Franić Strgačić
- 26) 1623. Don Ivan Parunić
- 27) 1623. Martin Vojvodić

- 28) 1632. Don Jure Cvitanović-Mišević
- 29) 1635. Don Petar Šulić
- 30) 1642. Don Šime Brčić
- 31) 1653. Don Ivan Strgačić
- 32) 1661. Don Mihovil Vojvodić
- 33) 1662. Don Šime Vlasanović
- 34) 1664. Don Ivan Švorinić
- 35) 1672. Don Petar Draško(v)
- 36) 1678. Don Pere Švorinić
- 37) 1687. Don Miho Rakocija
- 38) 1697. O. Martin Marijan

18. stoljeće:

- 39) 1700. Don Ivan Vojvodić
- 40) 1702. Don Pere Rušinić
- 41) 1702. Don Šime Kulišić
- 42) 1702. Don Ive Strgačić
- 43) 1702. Don Jure Cvitanović
- 44) 1703. Don Mate Strgačić
- 45) 1703. Fra o. Antun Sutlović
- 46) 1703. Don Ivan Švorinić
- 47) 1706. Don Mate Švorinić
- 48) 1711. Don Ive Sutlović
- 49) 1712. Don Jure Banić
- 50) 1712. Don Šime Škvarlić
- 51) 1712. Don Šime Švorinić
- 52) 1712. Don Šime Gaćina
- 53) 1712. Don Mate Vojvodić
- 54) 1713. Don Ivan Sutlović
- 55) 1713. Don Blaž Škvarlić
- 56) 1714. Don Matij Brajkov
- 57) 1714. Don Vicenco Strgačić
- 58) 1715. Don Antun Letina
- 59) 1719. Don Antun Sutlović
- 60) 1720. Don Jerolim Škverlić
- 61) 1723. Don Jadre Vlahov
- 62) 1726. Don Ivan Štokov
- 63) 1734. Don Šime Rušinić
- 64) 1735. Don Miho Jurinić
- 65) 1738. Don Šime Sutlović
- 66) 1740. Don Tome Strgačić

- 67) 1740. Fra Antun Sutlović
- 68) 1740. Don Ivan Švorinić
- 69) 1741. Don Matij Pekić
- 70) 1741. Don Mate Rušinić
- 71) 1741. Don Mate Strgačić
- 72) 1742. Don Marko Škvarlić
- 73) 1743. Don Švorinić Šime Trzin
- 74) 1744. Don Lovre Kuzmić
- 75) 1744. Don Dunat Sutlović
- 76) 1744. Don Ive Štokov
- 77) 1745. Don Pere Sutlović
- 78) 1745. Don Jerolim Škverlić
- 79) 1745. Don Šime Švorinić
- 80) 1749. Don Mate Šulić
- 81) 1751. Don Dune Letina
- 82) 1751. Don Miho Marijan
- 83) 1752. Don Šime Strgačić
- 84) 1755. Don Ivan Marijan
- 85) 1757. Don Tome Banić
- 86) 1758. Don Petar Cvitanov Šantin
- 87) 1758. Don Petar Vlasanović
- 88) 1760. Don Ante Kuzmić
- 89) 1760. Don Dunat Batistić
- 90) 1760. Fra Frane Cvitanov
- 91) 1760. Don Šime Cvitanović Barin
- 92) 1760. Don Šime Sutlović
- 93) 1760. Don Ivan Štokov
- 94) 1763. Don Miho Sutlović
- 95) 1768. Don Šime Jurinić
- 96) 1769. Don Marko Sutlović
- 97) 1771. Don Mate Švorinić
- 98) 1772. Don Šime Strgačić
- 99) 1772. Don Ante Švorinić
- 100) 1773. Don Šime Švorinić
- 101) 1774. Don Miho Letina Kogov
- 102) 1774. Don Miho Strgačić
- 103) 1776. Don Šime Marijan
- 104) 1778. Don Tome Strgačić
- 105) 1780. Don Tome Škvarlić
- 106) 1784. Don Jure Matešić(n)
- 107) 1787. Don Grgo Banić

- 108) 1789. Don Roko Sutlović
- 109) 1790. Don Marko Škorlić
- 110) 1792. Don Osip Letina Kogov
- 111) 1793. Don Petar Banić "parun"
- 112) 1794. Don Marko Škorlić
- 113) 1797. Don Šime Strgačić
- 114) 1799. Don Marko Cvitanović

19. stoljeće:

- 115) 1800. Don Marko Letina
- 116) 1801. Don Miho Sutlović
- 117) 1801. Don Miho Letina
- 118) 1805. Don Šime Sutlović
- 119) 1806. Don Anton Kuzmić
- 120) 1807. Don Ante Sutlović
- 121) 1808. Don Šime Sutlović
- 122) 1808. Don Ante Konatić
- 123) 1810. Don Tome Letinić
- 124) 1810. Don Filip Strgačić
- 125) 1812. Don Grgo Banić
- 126) 1813. Don Anton Sutlović
- 127) 1819. Don Josip Sutlović
- 128) 1821. Don Tome Marijan
- 129) 1844. Don Blaž Cvitanović
- 130) 1872. Don Ante Banić
- 131) 1886. Don Marko Cvitanović
- 132) 1887. Don Miho Milić

20. stoljeće:

- 133) 1894. Don Vladislav Cvitanović
- 134) 1901. Don Ante Marija Strgačić
- 135) 1910. Don Eugen Konatić
- 136) 1914. Don Alfonso Cvitanović
- 137) 1917. Don Šanto Bilan

Nepoznata godina: Don Jure Letina; Don Šime Rušinić; Don Tome Švorinić

Broj glagoljaša po obiteljima (onih prezimena koji i danas postoje u Velom Ižu):

Sutlović: 18; Strgačić: 12; Švorinić: 11; Cvitanović i Letina-Letinić: 10;

Misa na Velowm oltaru, don Slavko Ivoš

Škorlić (Škvarlić): 8; Banić: i Rušinić: 6; Marijan i Vojvodić: 5; Kuzmić i Štokov: 3; Konatići i Šulić: 2; Bilan, Brajković, Brčić, Kulišić, Milić, Orović, Pekić, Rakocija i Vlahov: 1.

Župnici-glagoljaši Velog Iža:

1. Don Nikola 1341. (prvi spomen crkve sv. Petra)
2. *Don Ratko 1397. ("župnik sv. Petra na Ižu")*
3. Don Nikola 1400
4. Don Pavao Vojvodić 1455, iz V. Iža
5. *Don Ivan Juanović ili Zuanović, 1474. župnik na otoku Ižu,*
6. Don Jure Milanić, 1461-1501., iz Zaglava
7. *Don Antun Bogdanić, 1485.,iz V. Iža*
8. Don Šime Tolić, 1490, iz V. Iža
9. Don Petar Radinić, iz V. Iža, 1546-1553
10. Don Baninović, 1580., iz V. Iža
11. Don Jakov Bartulović, 1580., iz Sutomišćice
12. Don Nikola Banigonić, 1587., iz Savra
13. Don Nikola Mezić, 1597, iz Luke
14. Don Šime Florinja (Floringović), 1603., iz Sali
15. Don Matij Pribić, 1657., iz Ugljana
16. Don Petar Marelić, 1662., Iz Malog Iža
17. Don Grgur Zelenčić, 1664., iz Kali
18. Don Matij Barbić, 1669., iz Luke
19. Don Ivan Švorinić, 1703., iz V. Iža
20. Don Mate Švorinić, 1706., iz V. Iža
21. Don Šime Švorinić, 1713., iz V. Iža
22. Don Mate Vojvodić, 1718-1757., iz V. Iža
23. Don Dune Sutlović, 1757., iz V. Iža (kapelan)
24. Don Ivan Štokov, 1757.-17769. iz V. Iža
25. Don Dume Sutlović, 1769.-1779., iz V. Iža
26. Don Frane Belić, 1772.-1778., iz Ugljana
27. Don Ivan Letinić, 1778.-1785., iz Savra
28. Don Ive Marijan, 1785., iz V. Iža ("aštent u makanci parohijana")
29. Don Grgo Burić, 1785.-1786., iz Pašman
30. Don Ive Marijan, 1786., iz V. Iža ("aštent u makanci parohijana")
31. Don Ive Košta, 1786.-1799., iz Preka
32. Don Frane Belić, 1799.-1801., iz Ugljan
33. Don Miho Letina, 1801.-1802., iz V. Iža ("viceparok")

34. Don Šime Pavlakov(ić), 1802.-1806., iz Božave
35. Don Tome Škvarlić, 1806.-1807., iz V. Iža
36. Don Jure Čoban, 1817., iz Sutomišćice
37. Don Ante Sutlović (Barićev), 1818.-1830., iz V. Iža
38. Don Tome Marijan, 1831., iz V. Iža ("namisto paroka")
39. Don Šime Paretić, 1831.-1862., iz Božave
40. Don Fausto Smoljan, 1831.-1862., iz Ista
41. Don Ivan Marinović, 1863., iz Silbe ("kooperatör upravitelja župe")
42. Don Marko Cvitanović, 1864.-1871., iz V. Iža
43. Don Fra Jerolimo Marojević, 1869. (kapelan)
44. Don Ante Oštarić, 1869., iz Kolana (?)
45. Don Ludovik Battig, 1871.-1878., iz Tirola (Austrija)
46. Don Roko Počina, 1879.-1885, iz Ista
47. Don Hinko Brnetić, 1885.-1896., iz Silbe
48. Don Petar Nikolanzi, 1892., iz Paga ("namjesto župnika")
49. Don Ivan Milić, 1892., iz Sali (poslužuje iz Malog Iža)
50. Don Bare Vidor, 1892., iz Kali (poslužitelj)
51. Don Marko Mirković, 1895., iz Velog Rata (zamjenik župnika)
52. O. Lujo Pravdica, 1896., (zamjenik župnika)
53. Don Ivan Milić, 1896., iz Sali (poslužuje iz Malog Iža)
54. Don Ante Jagić, 1896., iz Sali (privremeni poslužitelj)
55. Don Frane Šoša, 1896.-1897., iz Preka (privremeni poslužitelj)
56. Don Ivan Marija Bogdanić, 1897.-1925., iz Silbe
57. Don Jure Luša, 1924.-1925., iz Oliba (poslužuje iz Malog Iža)
58. Don Hinko Brnetić, 1925., iz Silbe (poslužuje u bolesti župnika)
59. Don O. Ante Nižić, 1924., iz Preka (poslužuje u bolesti župnika)
60. O. Ignacij Mašina, 1925., iz Preka (poslužuje u bolesti župnika)
61. Don Ivan Silvestrić, 1925.-1931., iz Silbe
62. Don Jakov Fabijanac, 1931.-1933., iz Kaštel Sućurca
63. Don Marijan Milin, 1933., iz Sali (poslužuje iz Malog Iža)
64. Don Šime Meštirović, 1933.-1937., iz Paga
65. Don Vladislav Cvitanović, 1937.-1969., iz Velog Iža
66. Don Srećko Frka-Petešić, 1967.-1970., iz Sali
67. Don Pavao Kero, 1970., iz Bibinja (privremeni upravitelj),

- poslužuje iz Zadra)
- 68. O. Ante Vidaković OFM, 1971., iz Bosne (privremeni upravitelj)
 - 69. Don Pavao Kero, 1971.-1972, iz Bibinja (privremeni upravitelj, poslužuje iz Zadra)
 - 70. Don Šanto Bilan, 1972. -1995., iz Velog Iža
 - 71. Don Josip Bunić SDB, 1995., iz Hrv. zagorja, (privr. upravitelj, poslužuje iz Zadra)
 - 72. Don Vinko Šolaja, 1995.-1997., iz Šurkovca (Banjalučka biskupija, Bosna),
 - 73. Don Srećko Petrov., ml, 1997., rodom iz Bosne, (privr. upravitelj, poslužuje iz Zadra)
 - 74. Don Stanislav Wielinski, 1997. – 2002., iz Poljske (biskupija Pelplin)
 - 75. Don Andrzej Stepien, 2002. – 2008., iz Poljske (nadbiskupija Czenstochowa)
 - 76. Don Krešo Čirak, 2008.-2011., iz Posedarja
 - 77. Don Slavko Ivoš, od 2011., iz Kali

Napomena: Župnici pod brojem: 45. (Battig), 66. (Frka-Petešić), 67. i 69. (Kero), 71. (Bunić), 72. (Šolaja) i 73. (Petrov) nisu glagoljali (predvodili cijelu misu ili dio mise na staroslavenskom).

Župnici Velog Iža prema mjestu porijekla u Zadarskoj nadbiskupiji:

Iz Velog Iža: 20; Iz Sali: 5; iz Preka, Silbe i Ugljana: 4; iz Kali: 3; iz Božave, Luke, Savra, Sutomišćice, Paga: 2; iz Bibnja, Ista, Malog Iža, Oliba, Pašmana, Posedarja, Velog Rata, Zaglava: 1

Župnici Velog Iža prema mjestu porijekla izvan Zadarske nadbiskupije:

Iz Bosne i Hercegovine: 3; iz Hrvatskog zagorja: 1; iz Kaštel Sućurca: 1; Poljske: 2.

6. GLAGOLJAŠTVO U KONTEKSTU TRADICIJSKE KULTURE VLOG IŽA

Srednjovjekovni početci života na Ižu vezani su uz posjede benediktinskih samostana sv. Marije u Zadru i osobito sv. Mihovila na Ugljanu (trajao od 988. do 1402. god.), koji se nalazio nasuprot kanala i s kojega puca pogled upravo na otok Iž. Od njega je do danas ostala samo utvrda. Zasigurno je s tim samostanom povezana i izgradnja crkava sv. Marije (9. st.), a i sv. Petra (14. st.). Benediktinci su jedan od najstarijih redova u zapadnoj Crkvi, a geslo njihova osnivača sv. Benedikta "ora et labora" (moli i radi) udario je temelje zapadno-europskoj kulturi. Podatci o pustinjacima, redovnicima i brojnim glagoljašima upućuju na zaključak da se od samih početaka duhovni i društveni život na otoku rađao u bliskom dodiru s kršćanskim monaškom duhovnošću. "U našim otočkim naseljima bila je u jednoj mjeri prisutna gotovo monaška duhovnost. Kao što je ta duhovnost, posebno benediktinaca, vezana uz liturgiju, tako su i u našim otočkim sredinama liturgija i obredi na narodnom jeziku, u kršćanskom liturgijskom smislu, zdravo djelovali na duhovni lik otočana" što predstavlja "jedan od najzdravijih vidova duhovnosti uopće" (Runje: Duhovnost, 25). Na zadarskim otocima nije bilo nekih većih naselja koja bi bila društvene ili crkvene središnjice, ni utvrda gdje bi se odvijao neki plemenitaški stil života. Sva su naselja bila jednakom važna, slobodna, samostalna i ravnopravna, a u njima se život nije odvijao po nekom diktatu izvana već je sav javni i privatni život bio vezan uz Crkvu i bogoslužje, kršćanske navike i običaje (Runje: Duhovni, 27). Tako je liturgija zapravo stvarala kulturu i mentalitet gdje je župa bila velika obitelj, a župna crkva zajednički dom i škola. Znakovito nam to predočava podatak kada god. 1742., župnik don Mate Vojvodić izjavljuje da svaka kuća pridonosi u ulju za vječno svjetlo koje neprestano gori na velikom oltaru (Vizitacija Zmajević).

7. GLAGOLJAŠKO PJEVANJE U VELOM IŽU

Kako je već rečeno, u hrvatskom je glagoljaštvu jezik crkvenog bogoslužja je zapravo "svoj", narodni, tj. blizak i razumljivi staroslavenski, te uz njega dobrim dijelom i živi hrvatski jezik. Nositelji bogoslužja su domaći svećenici, istaknuti pjevači laici i velikim dijelom zapravo sav puk. Pjevanje im nije bilo nametnuto izvana (bilo iz nota ili kakvog posebnog stila), već se najvećim dijelom oblikovalo unutar same zajednice, u kojoj se usmenim putem prenosilo stoljećima. Premda su "pranapjevi" jednim dijelom zasigurno bili vezani za staru crkvenu srednjovjekovnu glazbu i premda je uvijek bilo barem minimalnog utjecaja izvana, staro glagoljaško pjevanje Velog Iža je od svoje najranije povijesti zapravo najvećim dijelom tvorevina domaćih svećenika glagoljaša i puka, i kao takvo je *par excellence* jedinstveni "izvorni proizvod". Njegova povijest je istovremeno veličanstvena i tragična.

7.1. Izvori za povijest glagoljaškog pjevanja u Velom Ižu

Glagoljaško pjevanje na zadarskom području zasvjedočeno je još u 12. st., prigodom posjete pape Aleksandra III. Zadru 1177. god.: "I tako, pošto mu je po rimskom običaju pripremljen bijeli konj, povedoše ga u povorci gradom uz pjevanje bezbrojnih lauda i kantika, koje su gromko odjekivale u njihovu 'ilirskom' (slavenskom, hrvatskom) jeziku" (laude i kantici su bogoslužne pohvale i hvalospjevi; Kolumbić: Uloga, 120). Dok su bogoslužni jezik i obredi iz daleke prošlosti konzervirani u knjigama (misali, časoslovi, rituali) pa ih imamo i danas pred sobom, glagoljaško pjevanje nije do 20. st. niti zapisivano niti moglo biti snimano, već se pokoljenjima prenosilo usmenom predajom. I samim tim sa svakim pokoljenjem se mijenjalo. Proučavamo ga stoga isključivo na temelju napjeva koji su do nas doprli, te na temelju rijetkih opisa i povjesnih podataka kao i usporedbom s napjevima nazuže i šire okolice.

Tonski zapis

Prvi snimke glagoljaškog pjevanja u Velom Ižu učinio je etnomuzikolog akademik Jerko Bezić (1929.-2010.), kada je 22. studenoga 1958. u Velom Ižu magnetofonom snimao don Vladislava Cvitanovića i skupinu crkvenih pjevača, u sklopu svog snimanja i istraživanja glagoljaškog pjevanja Zadarske nadbiskupije u razdoblju od 1958.-1964. Snimak se nalazi u fonoteci Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu. Snimio je pet crkvenih glagoljaških napjeva: "Oj jeziče", "Počitajmo", "Dan večere Gospodina" u dvije verzije i "Gospin plač" te pet primjera starinskog svjetovnog pjevanja: "Divojka je garoful gojila", "Kako danas i do lita, Bože", "Porasla je čenica bilica", "Ustale se Dražanske djevojke" i "Kopa cura vinograd". Svi snimci se nalaze na CD 3 pod brojevima: 81, 82, 83, 84, 85, 107, 108, 109. Zabilježio je nekoliko podataka o povijesti pjevanja koje je dobio od don Vlade te je za vrijeme mise u crkvi napravio nekoliko zabilježbi o pjevanju.

Deset godina ranije, 1949., župnik Cvitanović je notno zapisao napjeve stalnih dijelova mise u Velom Ižu (napjev "silbinske mise"), te poslao u Zagreb glazbeniku Stanku Premrlu, koji ju je harmonizirao za četverglasni zbor. Taj zapis se nalazi u župnoj arhivi.

Don Vladislav Cvitanović i muški kor glagoljaju, 1966.

Od 1986. do 2000. prof. Livio Marijan je kazetofonom snimao pjevanje u crkvi na bogoslužju u raznim prigodama, kao i na posebno upriličenim snimanjima gdje su pjevali najstariji pjevači (najstarija pjevačica rođena 1905. god.) i domaći župnik don Šanto Bilan, te pri tom bilježio njihova sjećanja i kazivanja (snimci se nalaze na CD 3 pod brojevima: od 86 do 105, te od 110 do 112). To su jedini snimci i notni zapisi glagoljaškog pjevanja u Velom Ižu koji postoje. Za potrebe ove monografije, isti je snimao od 2010. do 2012. godine.

Premda je za povijest glagoljaškog pjevanja u Velom Ižu snimljena građa prilično "mlada" i nedostatna, s obzirom da je snimano tijekom čitave druge polovice 20. i početkom 21. st., dakle u rasponu od 50 godina, ipak se može reći da je u odnosu na druga mjesta na Jadranu ono prilično dobro tonski dokumentirano.

Pisani izvori

Osim samih glagoljskih misala, časoslova i "ščaveta" iz 17. i 18. st., povijesnih podataka ima malo, ali su vrlo značajni. Glagoljaši i glagoljaško bogoslužje na Ižu zasvjedočeni su u samim početcima razvoja mjesata i župe, kao što smo već vidjeli (od 15. st. nadalje). Najstarije vijesti o crkvenom pjevanju u Velom Ižu potječu iz biskupske vizitacije pred više od 400 godina. Priulijeva vizitacija iz 1603. bilježi postojanje glagoljskih misala i podatak da se svake nedjelje blagdana drži Večernja ("si dice il vespero"), te izjavu župnika: "Svake nedjelje i blagdana rano ujutro ja i don Ivan Rušinić govorimo Jutrenju i Oficij". Spominje se i ružarij (krunica) nedjeljom. Vizitacija nadbiskupa Parzaga iz 1670. bilježi da je procesionalno dopraćen do župne crkve sv. Petra "pjevajući naizmjenice s klerom 'Tebe Boga hvalimo'". U vizitaciji iz 1678. god. isti nadbiskup bilježi izjavu župnika: "Io canto e celebro le Messe e Vesperi" tj. "Pjevam i slavim mise i večernje" (Arhiv Zadarske nadbiskupije, Localis Foranea; Bezić: Razvoj, 179). Nadbiskupu Zmajeviću 1742. god., župnik don Mate Vojvodić izjavljuje kako se kroz godinu u nedjelje i blagdane pjevaju mise, te da se misa pjeva na svaki blagdan svetaca čiji su likovi na oltarima. Radi se dakle o svečanoj pjevanoj misi (missa cantata) za razliku od "male" ili "tihe" svagdanje mise.

Drugi povijesni podatci potječu iz glagoljskih matrikula veloških bratovština (18. st.) gdje se spominje pjevanje Večernje za mrtve i sprovoda, te zanimljiv podatak iz glagoljske matrikule bratovštine Duha Svetoga gdje se spominje "svirac" koji svira u crkvi (1760. god.), što župnik Cvitanović u članku o običaju biranja kralja objašnjava ovako: "radi se o 'svircu' koji je

62

Na Slavni Blagdan Svetih Pokrovitelja

Petra i Pavla

Pristup:

Nini vim u istinu jako posla Gospod angjela
svojego: i ujet me ot ruku Trudovi, i ot uskogoz
čajanija ljudii ijudiskih

Gospodi istaknil me jesi i poznal me jesi: ti pozna sid
janije moje i rođanje moje.

Slava Otm : t . d.

Nini vim i t . d.

Po Epistoli

Alleluja: Ti jesi Peter, i na sem kameni sriždu crkva moja
alleluja.

Pristup:

Postavisi je Kneze po vsei gmljo: pomenut ime twoje Gos-
podi uskomu rodi i rodi.

Po Tričesćenju

Ti jesi Peter i na sem kameni sriždu crkva
moja.

izvedbe tijekom dugih obreda gdje se sve pjeva. Tu je i momenat slučaja koji uvijek prati pućke amaterske pjevače, kada je gotovo stvar "više sile" je li pjevanje ide ili ne ide. Međutim, i to je na ovim snimcima vrijedan prikaz realnosti života u kojem ovo pjevanje živi.

Snimci pokrivaju razdoblje od pola stoljeća, zapravo čitavu drugu polovicu 20. i prijelaz u 21. st. Pjevaju Veložani rođeni u rasponu od čitavog jednog stoljeća (najstariji rođen 1879., a najmlađi rođeni 1990-tih godina), pa su i po tome jedinstvene dokumentarne vrijednosti. Izuzev stalnih dijelova mise, koji su doneseni u cijelosti, svi su napjevi doneseni u skraćenom obliku (nekoliko redaka ili strofa), ali se vodilo računa da cijelina određenog obreda bude zastupljena (npr. Večernja). Snimljena dokumentacija obuhvaća čitav opseg bogoslužja Rimskog obreda do i od reforme liturgije II. Vatikanskog sabora, tj. na redovnom i izvanrednom rimskom obredu. Tu je misa sa svim varijacijama i promjenama kroz godinu, na staroslavenskom i hrvatskom, zatim svečano i jednostavno pjevanje Časoslova (prema rimskom obredu iz 1962., prije reforme), posebni obredi koji se drže samo jednom u godini, pobožnosti i paraliturgijski dodaci, solistički napjevi za razna čitanja, te zvukovi koji prate pjevanje (zvona, čegrtaljke, udaranje). U današnjem, prilično osiromašenom i ogoljenom stanju bogoslužja po mnogim crkvama, u manjim i većim sredinama, uglavnom svedeno tek na misu, a pjevanje, ako ga uopće ima, vodi omanji zbor, ovakav opseg i raznolikost napjeva u jednoj maloj otočkoj župi, gdje se uvijek sve pjeva a obredi održavaju s najvećom svečanošću, pa i nekad uz sudjelovanje vrlo malog broja vjernika, zavrjeđuje čuđenje ali i poštovanje i divljenje. Napjevi su različitog podrijetla, iz različitih glazbenih stilova i razdoblja, od vrlo jednostavnih i arhaičnih do novijih i prilično zahtjevnih, što svjedoči o visokoj glazbenoj kulturi i bogatoj povijesti ove male dalmatinske otočke župe.

7.2. Povjesni razvoj glagoljaškog pjevanja u Velom Ižu

Povijest i razvoj glagoljaškog pjevanja u Velom Ižu osvjetljavaju nam spomenuti pisani izvori, zatim snimci i kazivanja, kao i dosadašnja istraživanja i napis o glagoljaškom pjevanju na zadarskom području i šire.

Pjevanje popova glagoljaša

Temeljna odrednica razvoja glagoljaškog pjevanja jest svakako njegovo usmeno prenošenje. Vizitator Valier, za svoje vizitacije zadarskog

kraja u drugoj polovici 16. st., kod benediktinaca u samostanu Čokovac, na obližnjem otoku Pašmanu, nije našao nijedne knjige sa zapisanim napjevima za pjevanje, te izričito kaže da sve "pjevaju vještinom koju su stekli dugotrajnom upotrebom i napamet". Jednako vrijedi i za trećoredski glagoljaški samostan sv. Pavla na Školjiću kod Preka nasuprot Zadru (Bezić: Razvoj, 149). Napjevi se prenose isključivo tradicijom, usmenom predajom, što znači da vrlo stari oblici pjevanja mogu jako dugo ostati na životu, pa i stoljećima. O konkretnim glazbenim osobinama glagoljaškog pjevanja u njegovim začecima i prvim stoljećima možemo samo nagađati. Za prve glagoljaše otoka Iža možemo reći da su u početcima zasigurno imali veze s benediktincima opatije sv. Mihovil na Ugljanu, a kasnije i franjevcima trećoredcima koji se spominju u njegovoј ranijoj i kasnijoj povijesti. To su Ižu najbliže crkvene zajednice koje gaje crkveno pjevanje na staroslavenskom. Župnici glagoljaši i drugi klerici, koji predvode i pjevaju obrede, domaći su sinovi i nisu odlazili na nikakvo školovanje izvan otoka. Njihova je glazbena kultura skromna i oni je prenose usmenom tradicijom. Napjevi na kojima su pjevali obrede morali su imati usku vezu s tadašnjim crkvenim i pučkim pjevanjem općenito, a ono je moglo imati primjese i gregorijanskog korala i starog bizantskog crkvenog pjevanja.

Muzikolog Vinko Žganec ustvrdio je postojanje dva osnovna sastavna dijela kod glagoljaškog pjevanja. Jedan je psalmodijsko pjevanje (recitativno pjevanje prozognog teksta s karakterističnim kadencama i povremenim melizmatičkim mjestima), koje potječe iz stare crkvene glazbe. Drugi dio, a tu spadaju rimički strofirani tekstovi, jasno proizlazi iz muzičkog folklora puka a sadrži elemente koji su zajednički jednom širem „muzičko-folklornom području“ (Bezić: Pregled, 126) i posve sliče svjetovnim pučkim napjevima. Psalmodijsko pjevanje kao osnovni način na koji se pjevaju tekstovi slobodnog ritma (stalni i promjenjivi dijelovi mise, hvalospjevi, antifone i psalmi – što zauzma najveći dio bogoslužja) seže do u početak liturgijskog pjevanja uopće i zasigurno će se upravo u tom obliku pjevanja provlačiti najstariji oblici. Ti su se napjevi, jednostavniji i svečaniji, razvijali iz „pranapjeva“ (Špralja: Glagoljaška psalmodija, 40, 73-74).

Psalmodijski napjevi gregorijanskog porijekla koji su ušli u glagoljaško pjevanje vjerojatno još u najranijim vremenima, doživljavali su promjene – jer su po sebi bili prezahtjevni za obični seoski glagoljaški kler, te su sigurno pojednostavljeni, a s vremenom i dobili folklornu boju. Kod takvih napjeva, u osnovnom melodijskom kretanju vodeće dionice lako se može prepoznati jednostavnu koralnu melodiju. Jedan od najstarijih povjesnih spomena glagoljaškog pjevanja na Ižu, iz biskupske

vizitacije u 17. st., je pjevanje himna "Tebe Boga hvalimo", kojega je biskup s klericima pjevao na putu do crkve. Sačuvani napjev tog himna do danas ima upravo spomenute odlike: koralnu osnovu s dodatkom povremenog višeglasja (snimak br. 103). Isto je i s napjevom psalama u službi za mrtve (br. 72, 76, 80), koja se također spominje u 17. st. Tu je i napjev za "Budi pohvaljeno" na kraju mise (br. 92) koji predstavlja nešto razvijeniju psalmodiju.

U Velom Ižu se do danas sačuvao običaj pjevanja zaziva "*Daj im Bože, Gospodine, pokoj vični za svoj'ime, Isukrste Sinu Marije. Amen*" na kraju svih službi za mrtve kao i na svršetku sprovoda. Napjev kao i tekst predstavljaju ostatak drevne glagoljaške starine. Radi se o završnoj strofi jednog od najstarijih prijevoda mrtvačke posljednice "Dan od grijeva" (*Dies irae*) kako se javlja još u tzv. Picićevoj pjesmarici kao "Sudac strašan oče priti" (Dan od grijeva), a prerada je franjevca Tome Celana iz 13. st. (Štrkalj-Despot: Jezičke osobine, 36, 39). U Velom Ižu "Dan od grijeva" se inače pjeva u napjevu s koralnom osnovom (ali "poglagonjeno" s dodavanjem pratećih glasova, kao u primjeru br. 77), te nam ovaj tekst i napjev otkrivaju stari način pjevanja te posljednice. Budući tekst vuče podrijetlo daleko u 13. i 14. st., možemo pretpostaviti da je prvotno staro glagoljaško pjevanje na Ižu ovako nekako i zvučalo. Štoviše, u glazbenom pogledu ono se posve uklapa u najstariji sačuvani stil pjevanja o kojem govorimo.

Sama glazbena struktura nekih napjeva može nam otkriti njegovu veliku starinu. Recitativno pjevušenje dječjih nabraljica ili naricaljke jesu glazbeni oblici s minimumom melodije, kojih svatko može izvoditi, i zbog svoje rudimentarnosti i maksimalne jednostavnosti sigurno spadaju u staro i prvo bitno pjevanje. Takvi su oblici u Velom Ižu sačuvani kod moljenja ružarija, litanijski Svi Svetih i zaziva (snimci br. 15, 87, 93, 102), gdje zajedničko recitativno nabranjanje postupno prelazi u pjevanje s minimalnim pomakom od dva ili tri tona a povremeno se izmjenjuje jednoglasje sa sporadičnim dvoglasjem. Kako se još u 17. st. u vizitacijama spominje pjevanje "Tebe Boga hvalimo", zatim pjevanje mise, večernje i ružarija, možemo zaključiti da je pjevanje popova glagoljaša u to vrijeme bilo ovakvog jednostavnog stila. Stari napjev mise se nije sačuvao, jer je na samom početku 20. st. zamijenjen novim, ali je preživio napjev za "Jaganjče Božji" iz te stare mise (br. 89), koji se pjevao još početkom 1990-tih godina. Na temelju tog napjeva, koji ima sve spomenute glazbene osobine starog pjevanja, možemo pretpostaviti kako je stara (izgubljena) misa zvučala.

Zadarski nadbiskup Muzio Calini (1555.-1566.) koji se na Tridentskom koncilu zauzimao za glagoljicu kao i za pjevanje epistole i evanđelja na hrvatskom jeziku i preko misa na latinskom god. 1565. piše župnicima, o provedbi zaključaka Tridentskog sabora, te ističe: "I toliko hoće ta sveta naredba, da puk dočim stoji na svetoj misi ali na inih svetih oficijih jimaju s mirom divoto stati i poslušati, ne činiti niedne halavane ni šaptane pod penu proklatstva" (Cvitanović: Matice, 79, 83). Iz ovog navoda naslućujemo kako puk "sluša" ali ne pjeva svetu misu koju pjevaju popovi glagoljaši i drugi klerici ("žakni" i pripravnici).

O glagoljaškom pjevanju na zadarskom području u 18. stoljeću izravno govori odlomak iz rukopisa s naslovom "Del Clero Illirico" (O glagoljaškom kleru) zadarskog nadbiskupa Mate Karaman, pisanog negdje između 1740. i 1742.: "Nedjeljom i u blagdane oni svečano pjevaju misu i kanonske ure (časoslov), a u obične dane pjevaju mise na godišnjice (godove smrti župljana) kao i mise za pokojnike (na dan sprovoda). Pjevanje tih glagoljaša ne prati nikakav instrument. Ono je bez (stručne muzičke) izobrazbe, sastavljeno od izvjesnog jednostavnog i dirljivog (dirljivo svečanog) napjeva koji pobuđuje pobožnost. Zbor je brojan jer ga sastavljaju svećenici, klerici, učenici (dijaci) i mnogi drugi laici kojima nije teško naučiti molitve što se pjevaju u njihovu jeziku, niti im je teško prilagoditi glas pjevanju koje traži više pobožnosti negoli umijeća" (Bezić: Razvoj, 182). Etnomuzikolog Jerko Bezić smatra da se ovaj opis može sasvim jednako odnositi na ono što se sačuvalo do 20. st. na području sjeverne Dalmacije – pjevanje svih dijelova mise, svečano, otegnuto, melizmatično, vokalno, temeljeno na jednom napjevu (obrascu sa jednom osnovnom melodijском krivuljom), dok se svečanost i prirodnost postizavala prilagođavanjem napjeva tekstu i otegnutim pjevanjem (Bezić: Razvoj, 184-185). Osobito je zanimljiva napomena da pjevaju i brojni laici, kojima se nije teško uključiti i radi jezika i radi jednostavnog pjevanja koje je vjerojatno toliko slično njihovu uobičajenom glazbenom izražavanju.

Karaman je u biskupskoj vizitaciji pohodio i Veli Iž. Njegov opis vjerojatno vjerno oslikava i tadašnje glagoljaško pjevanje. Ono je bilo rudimentarno, jednostavno i skromno, kako to i pokazuju spomenuti sačuvani stari napjevi. Predvodili su ga domaći popovi glagoljaši i "žakni", uz sudjelovanje nekolicine muških pjevača laika. Iz tog vremena vjerojatno potječe i stari napjevi himana "Oj jeziče" ("Pange lingua", danas "Usta moja", br. 81) i "Počitajmo" ("Tantum ergo", danas "Divnoj dakle", br. 82) koje je Jerko Bezić snimio u Velom Ižu 1958. i u notnoj transkripciji donio u svom djelu "Razvoj glagoljaškog pjevanja na zadarskom

Pjevanje u sprovodu - Don Šanto Bilan (1917-1992) i Ante Letinić Kogov (1905-1992)

području” s napomenom da je “taj iški napjev građen posve prema starijoj svjetovnoj pučkoj glazbi tog kraja s karakterističnim snižavanjem tona iznad završnog tona pred kraj napjeva” (Bezić: Razvoj, 163). I ovi napjevi uklapaju se posve u stari dvoglasni stil pjevanja.

Iz svega navedenoga s velikom sigurnošću možemo reći da je pjevanje popova glagoljaša u staro vrijeme bilo vrlo jednostavno i nije izlazio iz glazbenog stila ili okvira svjetovnog pučkog pjevanja toga vremena. Neki su njihovi napjevi imali podrijetlo u crkvenim “pranapjevima” koji su mogli naučiti od benediktinaca, franjevaca ili iz crkava samoga Zadra, kao što nam pokazuje koralna osnova “Tebe Boga hvalimo”, gdje se radi o jednostavnoj koralnoj melodiji za koju nije potrebno veliko umijeće. Pjevanje glagoljaša je bilo pučko. Naime, drugačije nije ni moglo biti s obzirom na njihovu cjelokupnu glazbenu kulturu i mogućnosti.

Pjevanje je zasigurno postajalo razvijenije kada se i broj klerika i stanovništva povećao i kada su veze sa svijetom uslijed brodarstva postajale češće. U 18. st. u Velom Ižu se spominje i do 14 klerika istovremeno u mjestu. Kao što smo vidjeli glagoljaši se kreću, putuju u obližnja i daljnja mjesta. Sačuvani glagoljaški misali i časoslovi iz tog vremena svjedočanstvo su iz čega su pjevali. Pjevali su na staroslavenskom. Činjenice da su bili pismeni tek svećenici i pripravnici, te da je bio malo broj knjiga, govore nam jasno da drugi i nisu mogli sudjelovati u pjevanju, osim u onim dijelovima koji su se stalno ponavljali pa su se mogli naučiti napamet (npr. stalni dijelovi mise, neki dijelovi časoslova). Brojne vizitacije govore o uređenom bogoslužju gdje se navodi da pjevaju mise i oficije zajednički, poput malog samostana. Iz te tradicije baštini se i naziv “kor” za pjevače oko oltara te naziv “kumplita” za zvonjavu svećane blagdanske Zdravomarije (od lat. “Completorium” tj. Povečerje, zadnja kanonska molitva dana u Časoslovu). Uz to, sve do najnovijih vremena bio je običaj misu na velike blagdane započimati sa svečanim “Tebe Boga hvalimo” što je ostatak od pjevanih Jutrenja koju su glagoljaši u koru pjevali prije mise. Budući je Jutrenja završavala s tim himnom, bilo je uobičajeno da je puk već u crkvi sabran i da je s klericima to pjevao. Priulijeva vizitacija iz 1603. bilježi da se svake nedjelje i blagdana drži Večernja, te da župnik i drugi klerici svake nedjelje i blagdana drže Jutrenju i Oficij. Premda je u 17. st. glagoljaško pjevanje još vezano uglavnom za popove glagoljaše i pripravnike (“žakne”), kojih kako vidimo ima mnogo, prema povijesnim podacima koji govore o brojnim bratovštinama, proširenju crkve 1700., pjevanju časoslova i ružarija, kao i Karamanov spomen laika koji pjevaju s glagoljašima, s velikom sigurnošću možemo zaključiti da sudjeluju i laici.

“ljepim” i “skladnim”, a time i vrijednim crkvenim pjevanjem, zborsko pjevanje i napjeve koji su baštinili od župnika Silvestrića i Cvitanovića, a ne ono staro, domaće pjevanje. Štoviše, kod obnove 1990-tih godina, mnogi su pružali otpor obnavljaju starih napjeva koji su odudarali od akordske harmonije.

Propadanje i obnova glagoljaškog pjevanja u drugoj polovici 20. st.

Dolazak komunista na vlast 1945. i specifično težak položaj Crkve u Velom Ižu tijekom tog režima odrazilo se i na crkveno pjevanje i glagoljašku baštinu koja se do tog vremena sačuvala. Kao što je već spomenuto u poglavljiju o povijesti župe, uslijed represija i agresivnih napada na Crkvu i svećenike, preodgoja mlađih generacija, zastrašivanja i propagande, broj vjernika, a time i pjevača, u poslijeratno je vrijeme drastično opadao. Pjevanje preuzimaju žene, dok muški kor polako gubi značenje i polako nestaje.

Za prva dva desetljeća poslije rata važan nam je odgovor župnika Cvitanovića na upit Dijecezanskog liturgijskog odbora (Župski arhiv, br. 616/56, od 2. XI. 1956.), u kojem piše: “Misa je pjevana; ženske sudjeluju krunicom ili molitvenikom, muški pasivno; pjeva cijeli narod ‘Gospodi’, ‘Slava’, ‘Veruju’ itd., a pjevački zbor, dotično djevojke i neki prisutni muškarci i ženske pjevaju crkvene pjesme, poglavito ‘Zdravo Tijelo Isusovo’... iza ‘Svet’ i iza posvećenja.” Jerko Bezić za svoga istraživanja u Velom Ižu 1958., u zabilješkama o nedjeljnoj misi piše: “Najmlađi pjevaju Introit. Zanimljivi starinski odgovori (Amen). Na Ofertoriju i Pričesnu isto pjevaju dječaci, jednoglasno. Same pjevačice pjevaju pjesmu: ‘Obazri se na me, o Isuse moj’ (slovenska melodija). Poslije ‘Blagoslovjen’ pjevaju ‘Zdravo Krvi’”.

Liturgijska reforma II. Vatikanskog koncila 1960-tih godina donijela je promjene u samu liturgiju i samim tim utjecala na tradicionalno pjevanje. Uveden je hrvatski standardni jezik umjesto staroslavenskog. Dana 1. rujna 1968. godine molio se u crkvi preko župne mise prvi puta Kanon na hrvatskom jeziku (Kronika, 39). U Velom Ižu srećom nije sa staroslavenskim jezikom nestao i “silbinski” naphev za misu već se jednostavno novi hrvatski tekst pjevao na postojeće napjeve. U župskoj arhivi postoje i notni zapise s novim tekstrom mise potpisani pod note starog napjeva. I dalje se pjevalo promjenjive dijelove mise (pristup, pričesna) starim načinom, ali sve rjeđe, tek na veće blagdane. I drugi obredi prilagodili su se novoj reformi, ali pri tom je većina starih napjeva ostala zahvaljujući uporabi Hrvatskog

bogoslužbenika (pjesme tijelovske osmine, korizmeni napjevi i obredi Velikog tjedna). Nestao je oficij Velikog tjedna ("Baraban"), Jutrenja za mrtve kod sprovida, a postupno i blagdanska Večernja. Održavao se Blagoslov s pjevanjem litanija i "Smiluj mi se, Bože" u korizmi, Gospina krunica i krunica Srca Isusova, Put križa, te Večernja za mrtve za Svi sveti i Dušni dan. Posljednji pjevači u koru bili su Tome Kulišić "Durov" (1879.-1964.), Josip Bepo Pekić (1913.-1964.), Ivan Sutlović "Petrov" (1892.-1972.), Jerolim Sutlović "Čepulo" (1901.-1977.), Ante Sutlović "Kanjar" (1890.-1988.) i Albert Strgačić "Šipin" (1906.-1988.).

Tijekom 1980-tih godina stanje je bilo osobito teško, kada i na najveće blagdane čitavo crkveno pjevanje i obrede održavaju nekoliko starijih muškaraca u koru i tridesetak starijih žena zajedno s domaćim župnikom don Šantom Bilanom. Naposljetku je ostao jedan pjevač, (Ante Letinić), koji je pjevao sva čitanja i sprovode, zajedno sa župnikom. Župnik Bilan je sam preuzeo pjevanje onih dijelova bogoslužja kojega je prije pjevao muški kor (npr. promjenjive dijelove mise). Nestalo je i pjevanje u dva kora jer su sada same žene predvodile pjevanje. Međutim i u ovoj situaciji, go-točivo sizifovskom upornošću, nastojalo se održavati sve obrede i pjevati. Misa se uvijek pjevala (izuzev Vjerovanja), a tako i drugi obredi. Pjevanje je i u tim uvjetima bilo uvijek skladno i dostojanstveno, kao što pokazuju snimci br. 87, 89, 90-94, 102-104. Od 1970. godine nije bilo procesija. Procesije Velikoga petka i Tijelova održavale su se unutar zatvorene crkve. Godine 1985. na Veliki petak nije se pjevao Gospin plač jer ga nitko više nije bio u stanju predvoditi.

Neprocjenjiva je zasluga posljednje generacije starih, izvornih pjevača i pjevačica, koji su u najtežim vremenima, već kao starci, održali glagoljaško pjevanje i prenijeli ga novim generacijama na samom zalazu 20. st.: na prvom mjestu župnik don Šanto Bilan, zatim pjevač Ante Letinić "Kogov" (1905.-1992.) i pjevačice: Josica Cvitanović (1921.-2002.), Tereža Pekić (1909.-1996.), Kate Škorlić (1904.-1987.), Olga Pekić (1906.-1991.), Anzula Orović (1899.-1990.), Šimica Strgačić (1906.-1998.), Danica Pekić (1906.-1994.), Romana Strgačić (1911.-1997.), Ivanina Marijan (1909.-1996.), Danica Banić (1912.-1996.) i Anđelka Kuzmić (1921.-2008.).

Padom komunističkog režima i dolaskom demokracije početkom 1990-tih stanje se počelo mijenjati. Još krajem 1980-tih domaći student etnologije Livio Marijan započeo je snimanja i istraživanja postojećeg i starog zaboravljenog glagoljaškog pjevanja, s vremenom preuzeo vođenje crkvenog pjevanja i poduzeo obnovu starog pjevanja. Okupljanjem sve većeg broja pjevača i njihovo sudjelovanje na crkvenim obredima kao i

Pjevač Josip Bepo Pekić
(1913-1964)

Pjevač Tome Kulišić - Durov
(1879-1964)

Pjevač Jerolimo Sutlović - Ćepulo
(1901-1977)

Pjevač Ivan Sutlović - Petrov
(1892-1972)

Pjevačica Josica Cvitanović -
Črivičina (1921-2002)

Pjevačica Tereža Pekić
(1909-1996)

Vaskrse Gospod ot mrtvih

Pristup Mise na Uskrs (Introitus)

J=70

The musical score consists of six staves of music in common time, key signature of one sharp, and treble clef. The vocal parts are labeled 'TUTTI' at various points. The lyrics are written below each staff.

Music staff 1: Va - skr - se Gos - pod ot mr - tvih, vaz - ra - du - jem se vsi i vaz - ve -

Music staff 2: - se - lim se, a - le - lu - ja, a - le - lu - ja.

Music staff 3: Sej dan i - že stvo - ri Gos - pod,

Music staff 4: a - le - lu - ja, a - le - lu - ja.

Music staff 5: Sla - va Ot - cu i Si - nu i Du - hu Sve - to - mu,

Music staff 6: ja - ko - že bě is - ko - ni i ni - njě i vseg - da i va - věki vě - kov. A - men.

Reče Gospodin - Psalm 110.(109.)

Prvi psalam nedjeljne i blagdanske Večernje (Dixit Dominus)

J=65

The musical score consists of three staves of music in common time, key signature of one sharp, and treble clef. The vocal parts are labeled 'TUTTI' at various points. The lyrics are written below each staff.

Music staff 1: Re - če Go - spo - din Go - spo - di - nu mo - je - mu sjed - ni mi zde - sna.

Music staff 2: Dok ne po - lo - žim duš - ma - ne tvo - je za pod - nož - je tvo - jim no - ga - ma.

Music staff 3: (Bass line) (Bass line) (Bass line)

Blago čovjeku - Psalm 112. (111.)

Treći psalam nedjeljne i blagdanske Večernje (Beatus vir)

♩ = 75

Musical notation for the hymn "Blago čovjeku - Psalm 112. (111.)". The notation consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The lyrics are written below the notes. The tempo is indicated as ♩ = 75.

Bla - go čo - vje - ku ko - ji se bo - ji Gos - po - di - na
 i ko - ji u - ži - va u na - red - ba - ma nje - go - vim.
ODGOVOR
 Moć-no će mu bi-ti na zem-lji po-tom-stvo na pra-ved-nu će po-ko-lje-nju po-či-va-ti bla-go-slov.

Spavaj, spavaj ditiću

Starohrvatska božićna pjesma iz Dalmacije (Nativity chant)

♩ = 58

Musical notation for the nativity chant "Spavaj, spavaj ditiću". The notation consists of four staves, each with a different rhythmic pattern. The lyrics are written below the notes. The tempo is indicated as ♩ = 58.

Spa-vaj, spa-vaj Di - ti - éu, ti ne - be-ski Kra - lji - éu, u tim tvr-dim ja-sli - cam
 di - te sta - vi Di - vi - ca Maj - ka tvo - ja pre - mi - la.
 Spa-vaj svi-ta ra - do - sti, spa-vaj vre-lo slat - ko-sti ko-ga Maj-ka Di - vi - ca,
 svih - ne - be - ska Kra - lji - ca na - min no - cas po - ro - di.

Smiluj se meni, Bože

Psalam 51. (50.) Korizmeni napjev (Miserere)

♩= 80

Musical notation for the hymn 'Smiluj se meni, Bože'. The score consists of three staves. The top staff uses a treble clef, the middle staff an alto clef, and the bottom staff a bass clef. The tempo is marked as ♩= 80. The lyrics are written below the notes. The first section ends with a fermata over the word 'že'. The second section begins with 'TUTTI' and continues with '— I po mno - štvu smi-lo - va - nja svo - ga, zбри-ši zlo - ču mo - ju.'

Smi - lu j se me - ni Bo - že,

TUTTI po ve - li - ko - mu mi - lo - sr - du svo - me.

— I po mno - štvu smi-lo - va - nja svo - ga, zбри-ši zlo - ču mo - ju.

Iz poslanice blaženoga Pavla,
apostola, Hebrejima*Čitanje na Drugoj noćnici Jutrenje Velikoga petka (De Epistola ad Hebreos, Officium tenebrarum)*

♪= 125

Musical notation for the reading from the Epistle to the Hebrews. The score consists of three staves. The tempo is marked as ♪= 125. The lyrics are written below the notes. The melody features eighth-note patterns and some sixteenth-note figures.

Iz po-sla-ni - ce bla - že - no - ga Pa - vla, a - po - sto - la, He - bre - ji - ma.

Hi - ti - mo u - či u o - naj po - koj, da tko ne u - pa - dne u o - naj

i - sti pri - mjer ne - vjer - stva, jer je ži - va riječ Bo - žja i dje - lo - tvor - na

i o - štri - ja od sva - ko - ga dvo - sje - kla ma - ča..

Veliki

VARAŽDINSKA
BISKUPIJA

Škofija Varaždinska

Pjevačice u procesiji, Velika Gospa 2006.

IZVORI I LITERATURA

Arhivalije:

1. Apostolska vizitacija od 26. travnja 1603. godine (Priuli), Vatikanski arhiv, prijepis kojega je napravio don Vladislav Cvitanović 14. 7. 1954. iz mikrofirma kojega je dobavio don Amos Rube Filipi, župnik Ugljana iz Vatikanskog arhiva; prijepis se nalazi u Arhivu Župnog ureda Veli Iž)
2. Arhiv Zadarske nadbiskupije (Vizitacije, Župa Veli Iž, Elenco dei Sacerdoti)
3. Arhiv župnog ureda Veli Iž
4. BOGDANIĆ, don, Ivan, Običajnik župe Sv. Petra i Pavla u Velom Ižu, 1905. Župni ured Veli Iž, rukopis.
5. CVITANOVIĆ, Vladislav: Stare bratovštine u Velom Ižu, 1950., Arhiv Zadarske nadbiskupije, rukopis
6. CVITANOVIĆ, Vladislav: Glagoljski i latinski spomenici na kamenu i knjizi, Veli i Mali Iž, Arhiv Zadarske nadbiskupije, rukopis.
7. CVITANOVIĆ, Vladislav: Svećenici Glagoljaši župe Veli Iž od XIV. st. do danas, , Veli Iž 1943., Arhiv Zadarske nadbiskupije, rukopis
8. CVITANOVIĆ, Vladislav, RUBIĆ, Ivo: Postanak i pomicanje naselja na otoku Ižu, 1949., Arhiv Zadarske nadbiskupije, rukopis,
9. Historijski arhiv u Zadru, Miscellanea II-IV/1950-1952
10. Kronika župe Veli Iž, od godine 1885., I. i II., Arhiv Župnog ureda Veli Iž
11. PILIPOVIĆ, Stanko: Radovi na crkvenim građevinama u zadarskoj nadbiskupiji tijekom XIX. stoljeća, Split 2004, (rukopis) Arhiv Zadarske nadbiskupije)
12. Spesa della Fabbraria di Eso Ponentale 1859-1889, (Blagajnički dnevnik crkovinarstva u Velom Ižu), Arhiv Župnog ureda Veli Iž

Literatura

1. BIANCHI, Carlo Federico: Kršćanski Zadar, sv. II, s talijanskog preveo Velimir Žigo, Zadar 2011.
2. BEZIĆ, Jerko: Etnomuzikološka istraživanja na zadarskim otocima Istu, Olibu i Ižu, Ljetopis Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1958., knj. 65.
3. BEZIĆ, Jerko: Pregled dosadašnjih rezultata u istraživanju glagoljaškog pjevanja, Slovo 21 (1971), 124-130.
4. BEZIĆ, Jerko: Razvoj glagoljaškog pjevanja na Zadarskom području, Za-

dar 1973.

5. CVITANOVIĆ, Alfonso: Otok Iž, Veli Iž, 1989.
6. CVITANOVIĆ, Alfonso: Ižani u ribarskim sporovima od 1501. do 1781. godine, Zadar, 1998.
7. CVITANOVIĆ, Vladislav: Glagoljica na Zadarskim otocima, Zadar 1974.
8. CVITANOVIĆ, Vladislav: Nekadašnji svadbeni običaji na otoku Ižu, u: Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena. Knj. 42. (1964), 53-61.
9. CVITANOVIĆ, Vladislav: O običaju pobratimstva - posestrinstva na otoku Ižu (kod Zadra) i okolnim otocima, Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru 2 (1955), 375-385.
10. CVITANOVIĆ, Vladislav: Otoci Iž i Premuda, Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru 1(1954), 69-107.
11. CVITANOVIĆ, Vladislav: Pomorsko zanimanje Ižana (od XV stoljeća do danas), u: Starine 45(1955), 257-280.
12. CVITANOVIĆ, Vladislav: Dva priloga o "biranju kraljeva" u Dalmaciji, u: Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, 35 (1951), 29-60.
13. CVITANOVIĆ, Vladislav: Matice u Dalmaciji iz XVI. stoljeća, Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru 2 (1955), 79-86.
14. CVITANOVIĆ, Vladislav: Prilog poznavanju kulturne povijesti na zadarskom području (glagoljica) I. : (glagoljaši od XV. stoljeća do danas), Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru 6-7 (1960), 201-235.
15. CVITANOVIĆ, Vladislav: Prilog poznavanju kulturne povijesti na zadarskom području (glagoljica) II.: (glagoljaši od IX stoljeća do danas), Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru 10 (1963), 309-345.
16. CVITANOVIĆ, Vladislav: Zadužbine - "Laši", na otocima zadarskog arhipelaga, Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru 9 (1962), 191-217.
17. FILIPI, Amos-Rube: Kretanje broja stanovništva Zadarskog otočja: II. Ostali otoci, Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru 6-7 (1960.), 137-177.
18. FORETIĆ, Dinko: Otoci zadarskog arhipelaga u vremenu od 1869. do 1940., Zadar, 1974.
19. FUČIĆ, Branko: Glagoljski natpisi, Zagreb 1982.
20. GRGIĆ, Ivan: Buntovni pokret dalmatinskih težaka 1736.-1740. g., Zagreb, 1960.

21. GRBIN, Nedo: Glagoljski spomenici na zadarskom području; u "Iskoni bě slovo", Zbornik radova o glagoljici i glagoljašima zadarskog kraja i crkvi sv. Ivana Krstitelja, Zagreb, 2001.
22. GRGIN, Borislav: Osnovna obilježja društvenog razvoja zadarskog otočja u razvijenom srednjem vijeku, Zagreb, 1996.
23. JAKŠIĆ, Nikola, HILJE, Emil: Umjetnička baština zadarske nadbiskupije – Kiparstvo I. i II., Zadar, 2008.
24. JAKŠIĆ, Nikola, TOMIĆ, Radoslav: Umjetnička baština zadarske nadbiskupije – Zlatarstvo, Zadar, 2004.
25. JAPUNDŽIĆ, Marko: Matej Karaman i njegov odnos prema glagoljici, glagoljašima i franjevcima trećoredcima, u: "Iskoni bě slovo", Zbornik radova o glagoljici i glagoljašima zadarskog kraja i crkvi sv. Ivana Krstitelja, Zagreb, 2001.
26. JAPUNDŽIĆ, Marko: Tragom hrvatskog glagolizma, novaja i vethaja, Zagreb, 1995.
27. JELIĆ, Luka: Fontes historici liturgiae glagolitico-romanae a XIII ad XIX saeculum, Veglae (Krk), 1906.
28. KERO, Pavao, Don Vladislav Cvitanović-proučavatelj glagoljice, Zadarska smotra 2-3(2011), 45-61.
29. KOJIĆ, Branko, BARBALIĆ, Radojica: Ilustrirana povijest Jadranskog pomorstva, Zagreb, 1975
30. KOLANOVIĆ, Josip: Zadarska nadbiskupija prema izvješćima "ad limina" 1599. – 1797., u: Sedamnaest stoljeća Zadarske Crkve, Sv. I., Zadar, 2010., 381-413.
31. KOLUMBIĆ, Nikica: Uloga zadarskog otočja u formiraju najstarije hrvatske književnosti, Zadar, 1974.
32. KOVAČIĆ, Slavko: Glagoljsko bogoslužje i glagoljaši na području srednje Dalmacije od XVI. do XX. stoljeća, Kačić 25 (1993), 449-459.
33. LUKIN, Šime: Sjećanje na ustanak u Malom Ižu, Zadar, 1974.
34. LJUBIČIĆ, Šime: Pučko školstvo zadarskog kotara: od 1869. do 1920. godine, Nin, 2010.
35. MAŠTROVIĆ, Vjekoslav: Glagoljaš Vladislav Cvitanović - znanstveni istraživač svoga kraja, Zadar, 1973.
36. MAŠTROVIĆ, Vjekoslav: Istraživač povijesti s otoka, dr. Ante Strgačić, Radovi Instituta JAZU u Zadru, 19 (1972.), 525-527.
37. MOROVIĆ, Hrvoje, Glagoljski spisi arhiva obitelji Garanjin-Fanfonja u Trogiru, Izdanja Historijskog arhiva u Splitu 5 (1965), 65-112.

38. NAZOR, Anica: Knjiga o hrvatskoj glagoljici, Zagreb, 2008.
39. PETRICIOLI, Ivo: Građevni i umjetnički spomenici srednjega vijeka na Zadarskim otocima, Zadar, 1974.
40. PIVČEVIĆ, Edo: Grünemberg o hrvatskim gradovima, Hrvatska revija 2 (2005), 18-19.
41. RADIĆ, Ignacije: Crkveno pjevanje u župama sa staroslavenskim liturgičkim jezikom, Sv. Cecilija 9 (1915), 58-59.
42. RUNJE, Petar: Duhovni život na zadarskim otocima u kasnome srednjem vijeku, Zadar 2008.
43. RUNJE, Petar: Školovanje glagoljaša, Ogulin, 2003.
44. STRIKA, Zvjezdan: Imena sudionika zadarskih sinoda 1663. i 1680. godine, Croatica Christiana Periodica 57 (2006), 81-92 .
45. SUTLOVIĆ, Rikard: O revolucionarnom i antifašističkom omladinskom pokretu na zadarskom otočju do ljeta 1941. godine, Zadar, 1974.
46. ŠIROLA, Božidar, DUKAT, Vladoje (ur.): Zbirka narodnih popievka (iz Dalmacije) / sakupio ih, zapisao napjev i tekst Vladoje Bersa, Zagreb, 1944.
47. ŠPRALJA, Izak: Glagoljaško pjevanje u Murteru, Murterski godišnjak, 2 (2004), Murter, 2005.
48. ŠPRALJA, Izak: Glagoljaška psalmodija, Narodna umjetnost 36 (1999) 2, 33-48.
49. ŠPRALJA, Izak: Crkveno pjevanje u Prvić-Luci na otoku Prviću kod Šibenika, Bašćanski glasi 5 (1996), 15-74.
50. ŠTRKALJ-DESPOT, Kristina: Jezičke i književnopovijesne značajke starohrvatskih pjesama u Picićevoj pjesxmarici iz 1471., Colloquia Maruliana 19 (2010.), 31-35.
51. ŠTURIN, Rozario, Uz 30. obljetnicu smrti. Don Vladislav Cvitanović, glagoljaš, Vjesnik Zadarske nadbiskupije 1-2(2004), 41.
52. Vjesnik Zadarske nadbiskupije, br 7-8/2006.
53. ŽUVIĆ, Marijan Karlo: Pregled razvitka revolucionarnog pokreta i narodnooslobodilačke borbe na zadarskim otocima, Zadar, 1974.

Eletkronski izvori:

1. http://zupe.zadarskanadbiskupija.hr/?page_id=1928
2. hr.wikipedia.org. Iž

PJEVANA BAŠTINA

SPONZORI MULTIMEDIJA

,VELI IŽ - GLAGOLJAŠKO PUČKO CRKVENO PJEVANJE
U ZADARSKOJ NADBISKUPIJI“

Grad Zadar

Hrvatsko društvo skladatelja

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske

Grafički studio G, Zadar

Zadarska nadbiskupija

Zadarska županija

Župni ured Veli Iž

Otočni Sabor

Davor Mišković, dipl. iur.

Milivoj Švorinić, New Jersey

SADRŽAJ

UVOD.....	2
PROSLOV NADBISKUPA ZADARSKOG.....	8
1. GLAGOLJAŠKO PUČKO CRKVENO PJEVANJE.....	12
2. VELI IŽ U PROSTORU I VREMENU.....	17
2.1. Položaj i ime otoka Iža.....	17
2.2. Povijest mjesta i župe.....	18
3. SAKRALNA KULTURNO-UMJETNIČKA BAŠTINA.....	40
3.1. Župna crkva Sv. Petra (i Pavla).....	40
3.2. Umjetničke i povjesne dragocjenosti župe.....	46
3.3. Zvonik i zvona.....	50
3.4. Crkva sv. Roka.....	52
3.5. Kapelice i križ.....	54
4. GLAGOLJAŠKA BAŠTINA VELOG IŽA.....	56
4.1. Glagoljica u knjizi i kamenu.....	57
4.2. Rukopisna glagoljica.....	58
4.3. Tiskana glagoljica – misali i časoslovi.....	61
5. GLAGOLJAŠI VELOG IŽA.....	65
5.1. Velosički glagoljaši od 14. do 20. st.	65
5.2. Život i značaj glagoljaša Velog Iža.....	70
5.3. Istaknuti i zaslužni glagoljaši.....	70
5.4. Popisi glagoljaša i župnika.....	83
6. GLAGOLJAŠTO U KONTEKSTU TRADICIJSKE KULTURE VELOG IŽA.....	93
6.1. Bratovštine.....	94
6.2. Crkveni i pučki običaji.....	96
6.3. Obiteljski i životni običaji.....	105

7. GLAGOLJAŠKO PJEVANJE U VELOM IŽU.....	110
7.1 Izvori za povijest glagoljaškog pjevanja u Velom Ižu.....	110
7.2 Povijesni razvoj glagoljaškog pjevanja u Velom Ižu.....	122
7.3 Glazbene osobine napjeva.....	145
7.4 Glagoljaško pjevanje kao živući kulturno-povijesni dokumenat.....	154
8. NOTNA TRANSKRIPCIJA.....	157
9. THE GLAGOLITIC CHANT OF THE PARISH OF VELI IŽ.....	171
9.1. The Glagolitic heritage.....	171
9.2. Veli Iž and its history.....	172
9.3. The Glagolitic patrimony of Veli Iž.....	173
9.4. The Glagolitic chant of Veli Iž.....	178
IZVORI I LITERATURA.....	184
SPONZORI.....	188
POPIS SNIMAKA GLAGOLJAŠKOG PJEVANJA U VELOM IŽU....	189
SADRŽAJ.....	204

PJEVANA BAŠTINA

9 789537 528065